4

COMMENTARIVS

DE FINIBVS HVMANORVM ACTVVM.

AVTHORE MARTINO AB Azpilcueta Doctore Nauarro.

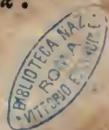

ROMAE.

CVM LICENTIA SVPERIORVM.

In Officina Iacobi Tornerij, & Iacobi Bericchiae.

M. D. LXXXIIII.

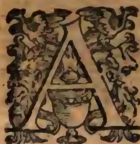
Insignis forma, doctrina insignior vnus:
At superat summi cultus vtrumque Dei.

AVTHORIS INSIGNIA GENTILICIA.

GREGORIUS XIII.

D futuram rei memoriam. Cum à fel. record. Pio Papa Quinto prædecessore nostro emanauerint litteræ tenoris subsequentis. Dilecto filio Martino ab Azpilcueta Decretorum Doctori Pius Papa Quintus. Dilecte fili salutem & Apostolicam benedictionem. Dudum à fel. record. Paulo Papa Tertio, prædecessore nostro emanarunt litteræ tenoris subsequentis. Dilecto filio Martino ab Azpilcueta Decretorum Doctori, primariam cathedram Iuris Canonici in vniuersitate studij Conimbricensis actu regenti Paulus Papa tertius. Dilecte fili salutem & Apostolicam benedictionem. Cum sicut nobis exponi fecisti, vt alijs iuxta traditum tibi à Deo talentum prodesse posses, nonnullas lecturas super voluminibus Decreti, & Decretalium, non sine maximis laboribus & vigilijs, ad laudem diuini nominis, cuius ope litterariæ rei, & Christianæ Reipublicæ consuluisse, & profecisse credis, scribendo composueris, & compilaueris, easque de proximo tuis proprijs expensis in lucem edere & imprimi facere intendas. pro parte tua nobis fuit humiliter supplicatum, vt tibi, quòd lecturæ huiusmodi absque tuo consensu imprimi non possint, vt tuarum vigiliarum effectu læteris, concedere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos volentes te specialis gratię fauore prosequi huiusmodi supplicationibus inclinati tibi, quòd ad septennium à die quo tu lecturas prædictas imprimi feceris computandum, nullus alius per vniuersum orbem Christianum constitutus lecturas ipsas. vel illarum partem aliquam imprimere, seu imprimi facere, vel impressas in sua domo, aut alibi habere & tenere, nec illas vẽdere, seu mutuo, aut ex dono vel aliàs donare possit auctoritate Apostolica tenore præsentium de speciali gratia indulgemus: districte inhibentes in virtute sanctæ obedientiæ, & sub excommunicationis pœna, eo ipso si cõtrafactum fuerit incurrenda, omnibus & singulis, cuiuscunque status, gradus, ordinis & conditionis existentibus & quauis Apostolica auctoritate, aut facultate fungentibus per vniuersum orbẽ constitutis, ne lecturas huiusmodi, vel earum partem aliquam absque tuo expresso consensu, & licentia septennio prædicto duntaxat durante imprimere, seu imprimi facere, aut vendere, seu donare præsumat. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, ac quarumcunque prouinciarum, & locorum statutis & consuetudinibus, etiam iuramento, confirmatione Apostolica, vel quauis firmitate alia roboratis, necnon priuilegijs, indulgentijs, & litteris Apostolicis quibusuis prouincijs, & illarum personis, ac vniuersitatibus, & collegijs, etiam per nos, & sedẽ Apostolicam sub quibuscunque tenoribus, & formis, ac cum quibusuis clausulis, & decretis, etiam derogatoriarum derogatarijs, vel aliàs quomodolibet concessis, confirmatis, ac etiam iteratis vicibus innouatis. Quibus omnibus, etiam si de illis, eorumque totis tenoribus specialis, specifica expressa & indiuidua, ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales idem importantes mentio, seu quæuis alia expressio habenda, aut exquisita forma ad hoc seruanda foret tenores huiusmodi, ac si de verbo ad verbum, insererentur præsentibus pro expressis, ac de verbo ad verbum insertis habentes illis aliàs in suo robore permansuris hac vice dumtaxat specialiter & expresse derogamus, cæterisque contrarijs quibuscumq;. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris viij. die Ianuarij M. D. X L I I I I. Pontificatus nostri anno nono. Et deinde. Cum sicut nobis nuper tu exponi fecisti, sicut asseris, rogeris à multis, vt opera tua tam prius edita, quàm nondum edita, quæ super iure Pontificio, & ad declarationem illius pertinentibus habes composita typis excudi feceres, idque facere proponas vita comite, & Deo iuuante impensis tuis, & te præsente, quo correctiora, auctiora, & plentiora prodeant, nobis humiliter supplicari fecisti, vt in præmissis opportune prouidere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos te amplioris gratiæ fauore prosequi volentes, huiusmodi supplicationibus inclinati Apostolica auctoritate tenore præsentium declaramus, intentionem nostram esse, vt prædicti Pauli prædecessoris nostri litteræ, quæ de lecturis loquuntur, habeant etiam locum in alijs Commẽtarijs, libris, & tractatibus, quos tu edideris super ijs, quæ pertinent ad prædicti iuris Pontificij declarationem. Non obstantibus omnibus supradictis, quæ idem Paulus prædecessor in dictis præinsertis litteris voluit non obstare. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die xviij. Maij, M. D L X X I. Pontificatus nostri anno sexto. Ac cum postmodum videlicet nonis Nouembris, Pontificatus nostri anno primo, eumdem Martinum specialibus fauoribus & gratijs prosequi volentes statuerimus, prædictoque Martino concesserimus litteras fel. record. Pauli Tertij, & Pij V. prædecessorum nostrorum præinsertas locum habere & se extendi in his, quæ de lecturis, & alijs loquũtur in quibuscumque Commentarijs & tractatibus, quæ idem Martinus ediderit, super prædicti iuris Canonici declaratione, & interpretatione, & præsertim super Manuali Confessariorum, ab eo prius lingua Hispanica edito, nunc recognito, aucto, latinitateque donato. Cum autem vt accepimus, in obsequium Dei, sacrosanctæque Sedis Apostolicæ non sine magno labore duobus annis proxime præteritis idem Martinus intenderit, & in præsentia intendat recognitioni operum suorum, tam editorum, quàm non editorum, quo emendatiora, defæcatiora, auctiora, & vtiliora effecta typis excudantur. Nos eumdem Martinum amplioribus fauoribus & gratijs prosequi volentes,

† 2 Motu

Motu proprio, non ad dicti Martini, aut alterius pro nobis desuper oblatæ petitionis instantiam, sed ex certa nostra scientia. indultum, inhibitionem, declarationem, decretum, derogationem, aliaque omnia in præinsertis litteris Apostolicis & earum singulis contenta ad decem annos à Data præsentium computandos, ita vt quis ea vel illorum partem aliquam sine suo expresso ad id in scriptis consensu imprimere, vel alibi impressa dicto decennio durante vendere, aut venalia tenere, donare, aut permutare non possit Apostolica auctoritate tenore præsentium prorogamus, extendimus, & ampliamus, & quemlibet contrauenientem censuras, & pœnas in præinsertis litterjs contentas eo ipso, & absque alia declaratione incurrere. Sicque per quoscunque Iudices & Commissarios quauis auctoritate fungentes, sublata eis, & eorum cuilibet quauis aliter iudicandi, & interpretandi facultate, & auctoritate vbique iudicari, & definiri debere irritum quoque & inane decernimus, si secus super his à quoquam quauis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari. Non obstantibus præmissis ac omnibus illis, quæ in omnibus supradictis litteris concessum est non obstare, cæterisque contrarijs quibuscunque. Insuper quia difficile foret, præsentes litteras ad quæcunque loca deferri, volumus, & dicta auctoritate decernimus ipsorum transumptis & exemplis, & in eisdem exemplis, Lecturis, Commentarijs, Manuali. & alijs operibus huiusmodi impressis plenam & eamdem prorsus fidem vbique in iudicio & extra adhiberi quæ originalibus adhiberetur, si forent exhibitæ vel ostensæ. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die xxj. Nouembris, Pontificatus nostri Anno Nono.

Cæ.Glorierius.

Cum Priuilegijs amplissimis Regum Christianiss. & Catholici Neapoleos, Senatus Veneti, & omnium fere Potentatuum Italiæ.

ILLVSTRISSIMO, EXCELLENTISSIMOQ. D. DON GABRIELI A CVEVA DVCI ALBVRQVERQVENSI, &c. IVSTISSIMO, PIENTISSIMOQVE PRINCIPI,

MARTINVS AB AZPILCVETA Doctor Nauarrus S.P.D.

IBELLVM hunc, præcellens Princeps, excellentiæ tuæ dicare constitui, vt vel hoc signo exiguo insinuem maximam, qua in te, inque tuos omnes sum, semperque fui obseruantiam & pietatem. Eò maximè, quòd non solũ Martiis armis arma Christi miscentes & præferentes, nouistis fortiter pro Christo, pròque vestris Regibus in eorum rebelles in bellis pugnare, vincere, trophæàque referre, sed etiam in pace Respub. ita christianè moderari, vt prima, eadẽmq; summa sedes Apostolica semper & summe coleretur. In tuos, inquam, omnes, præsertim in illum Max. Ducem patrem tuum Beltrandum à Cueua, filium primogenitum alterius Beltrandi à Cueua, qui egregia in suũ Regem, à quo multi Principes defecerunt, fidem, insigniq; virtute militari Regna Castellæ suo Regi cum primis seruauit. In patrem, inquam, tuum, patruósque tuos, Petrum à Cueua & Ludo. à Cueua, quorum ille summus machinarum bellicarum Cæsaris, hic summus militum prætorianorum eiusdem Præfectus fuit. Quorum fortia gesta teti sunt orbi nota. In amitas itẽ tuas Illustrißimas, præsertim illam Domnã Maiorem, quæ nupta Illustrißimo Petro à Nauarra Mariscalo eiusdem Regni, fæliciter peperit alterum Illustrißimum Petrum à Nauarrà Marchionem Cortensem

Sum-

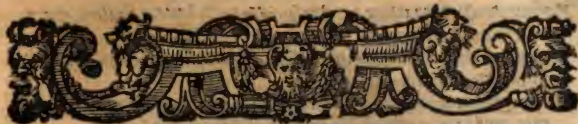
ſummum omnium iudicio in bellis ducem, & in pace gebernatorem. Quos omnes, eccleſiaſtico ſplendore frater germanus eorum ille illuſtriſſimus Cardinalis Bartholomaeus à Cueua exornauit; cuius animi magnitudinem, & in rebus, cum priuatis, tum publicis gubernandis prudentiam & vigilantiam, ac in bene conſtitutis firmitatem & conſtantiam: inque ſuam opẽ implorantes, praeſertim nobiles & egenos, omnimodam pro ſua induſtria, & in Pontifices Maximos & Reges Catholicos gra tia: pròque ſuis facultatibus beneficentiam, & eleemoſynam, nemo non laudat in vtraque Heſperia. Cauſa dedicandi praeſatae acceſſit altera, nempe vt epiſtolam apologeticam materiae libri affinem, quam dudum ad te ſcripſeram, quamque audio à nonnullis mendosè tranſcriptam, ei annecterem correctam. Si mul vt enarrẽ, non quidem tua fortia in Germania & Aphri ca contra Chriſti hoſtes geſta, ſed vt in vtilitatem Chriſtianam euulgem omnibus ſcripto, vt multis euulgaui verbo, rationem illam arcanam, à circunſtantia finis (quae materia libri eſt) deſumptam: quã mihi miranti, cur tantopere tua familia Chriſti & Eccleſiae praecepta ſeruabat olim aperuiſti, videlicet, quòd inſeruituros tibi praemonebas, te non tantùm gentilitia & inna ta, ſed etiã aſcititia, eademque religioſa militia militem; oportere tua tuorùmque militari virtute Chriſto Regìque placere: ìdqne fieri non poſſe ab eis, qui ſitim, inediam, ieiunia, vigilias, & alios labores militares ſimul & ipſam mortem, cum ratio militaris id poſceret, ferre non poſſent, neque ab his qui praecepto, & imperio ducum prompte parere neſcirent. Ideòque neceſ ſarium eſſe, vt qui tibi eſſent inſeruituri, aſſueſcerent Chriſti om nium maximi ducis & Regis, Eccleſiaeq́; ſuae imperio, praeceptiſque parere, ac conſequenter ieiunia, vigilias & alia duriora, quae Chriſtiana virtus requirit, vſque ad mortem ipſam fre

re : tantòque magis à te illos dilectum, æstimatùmque iri, quò magis nosceres eos Christo, Ecclesiæq; audietiores. Quo factum fuit, vt nulla ratione etiam mea sententia iuridica persuadere potuißem, cuidam tuo à pedibus deferenti ad me tuas litteras Pampilona in domum natalem meã, plusquàm terdecim milliaribus Italis distãtem, sub noctem vnius diei quadragesimæ, vt cænaret: immo nec mane insequentis diei, ad te reuersurus, vt ientaret. Quo vtinam exemplo omnes militares, omnèsque patresfamilias moueremur, ad considerandum, & reputandum id, quod, Iob docente, omnes scimus. videlicet, Vitam nostram esse militiam super terram, & docente ipsomet Christo, Regnũ cælorum vim pati, violentosque rapturos illud: ad considerandum, inquam, hoc & hortandum nos primo; deinde nostros; ad abnegandum nosmetipsos, idest, appetitus nostros Christi voluntati rebelles; et ad tollẽdas cruces nostras, idest, ad prompte subeunda illa, quæ noster vetus homo, siue sensualitas, iudicat esse mala: nouus varò, qui secundum spiritum rectum est; bona, quò peccatis mortui, semper viuamus et moriamur Iesu Christo Domino nostro, qui te pientißime Princeps in dies pientiorem, sibiq; gratiorem vnà cùm dulcißima consorte tua domna Ioãna de Alhama, duce, Gubernatriceq; cum primis Christianißima, & mihi in Christo obseruandißima, efficiat, Amen.

ROMAE.

DE FI-

DE FINIBVS HVMANORVM ACTVVM COMMENTARIVS.

In cap. cum minister. 23. quæst. 5.

August. in quæstionibus Exodi quæst. 39. ad cap. 11.

CVm minister iudicis occidit eum, quem iudex iussit occidi; profectò si id sponte facit, homicida est, etiam si eum occidat, quem scit à iudice debuisse occidi.

SVMMARIVM.

1 *FINIVM humanorum actuum cognitio, ad rectè viuendum, & examinandam conscientiam necessaria.*

1 *Finis cuius malus, ipsum quoque malum: & finis cuius bonus, ipsum quoque bonum.*

1 *Gratianus aliqua tribuit vtiliter Augustino contrarius Erasmo, qui multa ei damnosè adimit.*

2 *Finis verbum, masculino & feminino genere profertur.*

2 *Intentio est actus voluntatis, & qualis.*

3 *Finis exactè definitur, & declaratur.*

3 *Bonum duplex, verum, & apparens: idque triplex, honestum, delectabile, & vtile.*

A Verbum,

3 *Verbum, propter, quattuor caußas significat, efficientem, finalem, &c.*
4 *Finis, & medium potest eße idem, diuerso respectu.*
4 *Finis primò duplex, vltimus & medius. Vltimus item duplex, verus & falsus. Medius item duplex.*
5 Bonum quoddam propter se tātum amabile; quoddam propter aliud tantum; quoddam propter se, & propter aliud; & quæ sunt illa.
5 Bonum delectabile propter se amabile.
6 *Finis iterum duplex, cuius, & quo.*
7 *Finis tertiò duplex; operationis, & operantis.*
8 *Finis quartò duplex, bonus, & malus, cum suis definitionibus.*
9 *Finis quintò duplex, principalis, & minus principalis, cum suis definitionibus.*

1 Icturus de humanorum actuum finibus; quorum cognitionem pridem diximus esse necessariam ad rectè viuēdum, & rectè examinandum conscientiam, ac confitendum peccata, in repet. c. inter verba. 11. q. 3. cōc. 2. delegi pro dicendorum fundamento cap. hoc, cum minister. 23. quæst. 5. ex quæstionibus Patris nostri grauissimi Augustini super Exodo desumptum. Partim, quòd eius opem, vt imploramus; ita etiam speramus. Partim quòd in varijs variorum Regnorum Academijs prælegendo, frequentissimè illud citabamus, ad fundandā illa duo Boetij Topic. loca, videlicet, *Cuius finis malus est, ipsum quoque malum est*. Et *cuius finis bonus est, ipsum quoque bonum est*. quæ facilè deducuntur ex eo, quatenus probat, Ministrum iudicis peccare, occidendo hominem, etiam illius iussu, in finem vindictæ priuatæ: quia is finis malus est: non autem si occiderit in finem vindictæ publicæ: quia is finis bonus est.

Secundo præmoneo lectorem, caput hoc esse quidem à Gratiano desumptum ex D. August. super Exod. sed non ex vno loco tantum, sed ex duobus; videlicet ex quæst. 71. sub finem, & quæst. 79. neque tam quoad verba, quàm quo ad sententiam; vt palam est legenti omnes eius quæstiones super Exod. & conferenti caput hoc, cum præfatis duabus; quarum tenores breuitatis gratia non refero: facio tamen certiorem in eis non esse verbum, sponte, huic insertum, licèt sit verbum, volens, & verbum, per voluntatem: quæ satis illi æquipollent in dicta quæst. 79. quæ tamen non sunt ita latè accipiēda, ac significatio eorum patet: alioqui enim probaret hoc capitulum; peccare omnes exequutores pœnarum sanguinis, qui voluntariè occidunt, vel mutilant eos, quos iustè iudex occidi iubet: quia sponte, volentes, & per voluntatem suam id faciunt. quod est contra cap. non est crudelis. cap. qui malos. & cap. homicidas. infra ea. causa. & quæst. & falsum ac contra consuetudinem omnium totius orbis Christiani

ſtiani confeſſariorum; qui paſſim abſoluunt iuſtitiæ miniſtros,qui auctoritate publica in id deputati, occidunt, & mutilant ad id patiendum dãnatos:licèt non proponant ab eiuſmodi officio perpetuo abſtinere: quod iuſtè facere nequirent, ſi id verum eſſet ob defectum iuſtæ contritionis, quæ huiuſmodi propoſitum exigit, cap.negotium. de pœnit.diſt. 5. cap. pœnitentia. & cap. ſatisfactio. de pœnit.diſt. 3. & latius tradimus in Manuali Confeſſariorum cap.1.poſt prin. Quare intelligenda ſunt ſolùm de illo, qui voluntariè ad propriam vindictam, vel alium finem malum occidit eum, quem iudex iuſtè iubet occidi: quæ intelligentia ſatis colligitur ex prædictis duabus quæſtionibus S. Auguſt. & ex conſuetudine quãplurimorum doctorum; qui caput hoc paſſim allegant, ad probandum præfata duo loca topica, ſiue regulas Boetij in Topicis, citata à S.Thom. 1.2.quæſt.18.art.4. videlicet, *Cuius finis malus eſt, ipſum quoque malum eſt*. Et, *Cuius finis bonus eſt, ipſum quoque bonum eſt*. quarum priorem probat ſecundum intelligentiam prędictam iuxta ſenſum directum:quatenus habet, male facere illum exequutorem iuſtitiæ; qui damnatum etiam iuſtè, occidit ſpontè, id eſt, voluntariè ſecundùm voluntatem propriam,& vindictam propriam, vel alium malum finem. Poſteriorem autem probat;quatenus iuxta ſenſum indirectum,& à contrario collectum, habet non peccare illum exequutorem iuſtitiæ, qui occidit condemnatũ iuſtè, ad finem vindictæ publicæ; qui eſt bonus: quia intereſt Reipublicę maleficia puniri,l. ita vulneratus.ff.ad legem Aquil. cap. vt famæ. de ſent. excom. quarum regularum prior, quæ iuxta ſenſum directum hinc colligitur:ſcilicet, *Cuius finis malus eſt,ipſum quoque malum eſt*. ſine vlla exceptione, in vniuerſum eſt vera: altera verò,frequenter fallit, vt infrà dicetur:quia cum bonum conſtet ex ſua integra cauſa, vt B. Dionyſ. ait c. 4.de diuinis nominib. poſt Ariſt. in Ethic. quos declarat S.Thomas 1.2. quæſt.18.art.4.in fin. non ſufficit boni finis circumſtantia, quò actus ſit bonus. quia verò, vt ipſimet aiunt, malum ex quocumque defectu fit, & ideo dicitur fieri modis infinitis, ſufficit mali finis circunſtantia, quò actus ſit malus.

2 Tertio præmoneo, Gratianum virum grauiſſimum, & rei theologicę callentiſſimum, & quendam alium,contrario modo ſeſe ad S. Auguſtini opera habuiſſe: quoniam Gratianus multa quæ non ſunt eius, ad verbum ei tribuit: ille autem alius, multa quæ ad verbum à pleriſque omnibus ei tribuuntur, ademit, cenſendo non eſſe ipſius; cuius cenſuræ nõ pauci adhæſerunt. Quod fuit in cauſa, vt ipſe quoque cum ante 27.annos ſcriberem commentaria in tres poſteriores diſtinctiones de pœnitentia,in exordio earũ,in quo Gratianus tribuit B.Aug. librũ de pœnitentia, eius operibus inſertum; licèt ipſius cenſura illi contraria diſpliceret; eius tamen in hoc iudicium appellarẽ ſagax, & donum diuinum. Nunc autem poſtea quàm in quodam ſuo libro depræhendi aliquot errores, à

nemine ante me notatos, quos in repetit. cap. quando. de consec. dist. 1. capite 18. à nu. 13. vsque ad nu. 32. prodidi ab hinc circiter 20. annis, anno scilicet 1550. & postea quàm noui,& à pijssimis, eisdèmque eruditissimis viris accepi,quòd magno cum Ecclesiæ scandalo censuerit,aliqua cõmuni totius ecclesiæ consensu accepta, & pro irrefragabilibus habita, non esse illorum auctorum, quibus præfatus cõmunis consensus tribuit, admoneo ipsum damnosè, saltem in sacris, & sacrorum auctorum libris censendis, hallucinatum fuisse: ideòque à censuris eius valde cauendum tamquam factis ab eo qui sacram Theologiam non à radice, neque à trunco; sed, quod eius opera demonstrant, à folijs, & floribus delibauit. Quod ipsum nostra ætate facere multos plus satis humanis literis deditos, non solùm circa Theologiã; sed etiam circa iurisperitiam videmus, dolentes quòd non satis animaduertunt aliud esse; sapientiam, scientiam & sacræ Theologię, vel sacri iuris peritiam Hębraicis, Græcis, aut Latinis verbis contestatam, vel scriptam: & aliud ipsam verborum, quibus contegitur, aut scribitur, significationem: & ideo aliam & longe maiorẽ operam impendendam rei cognitioni; neque sufficere impensam verborum significationi, cum à diuersis non fiat illatio, l. Papinianus. ff. de minorib.

Dicam igitur breuiter distinctè, ac aptè, quàm potero sine vllo fuco, & vlla ornatus cura quid nam sit, & quotuplex actuum humanorum finis; quìdque in eis operetur; & qui eorum illius ratione dicantur boni, & qui mali: qui peccata mortifera, & qui venialia,rudiùs quidem,barbariùs & demissiùs: sed longè breuiùs,neruosius, vtiliùs,& clariùs prælucére, opèmque ferente Christo; quàm Cicero in suis quinque libris de finibus bonorum & malorum, fide ipsius destitutus, & affectu gloriæ per orationis elegantiam quærendæ, instructus.

Verbum, Finis, tam feminino, quàm masculino genere inuenitur, iuxta illud Aenei. 1. *Quem das finem rex magne laborum*. Et illud eiusdem Aeneid. 3. *Hæc finis Priami fatorum*. et est extremitas cuiuslibet rei: quod probant præfata Maronis dicta, & multæ leges ff. & C. finium regund. & cap. finem litibus. de dolo & contum. & l. properandum. C. di iudic. in nostro verò proposito accipitur pro termino, & extremitate, in quam operatio vel intentio operarij se refert. Intentio autem operarij est actus voluntatis: non quidem ille, quo vult aliquid absolutè: quia ille dicitur voluntas; vel ille, qui escit in aliquo: quia ille ad finitionem spectat: sed ille,quo vult aliquid tanquam terminum alicuius rei in illud ordinatæ,vt subtiliter declarat S.Tho. 1.2.q.12.art.1.ad 4.

3 Definitur autem finis, iuxta mentem Aristot. 2. Physic. S. Thom. & aliorum in 2. lib. sent. dist. 38. & eiusdem S. Thom. 1.2. quæst. 12. art. 1. & 2. & quæst. 13. art. 3. esse bonum, verum vel apparens, quod propter se appetitum, facit, vt aliud propter ipsum appetatur; vt pridem diximus,

sed non

sed non adeò exactè, in repet.cap.inter verba. 11. q.3.côc.2. Dixi bonum, pro genere: quia omnis finis est bonum quoddam; sed non contra, omne bonum est finis. Dixi verum, vel apparens, eò quòd vt aliquid sit finis, & quiddam appetibile, satis est, & requiritur, quòd sit verum bonum, vel appareat aliqua ratio, quare videatur bonum, iuxta illud Philos. 2. Phisic. *Finis est bonum, vel apparens bonum.* & S.Tho. 1.2. quæst.8. art. 5. idque triplex esse, scilicet honestum, delectabile, & vtile, vt S.Thom. 1. par. q.5. art.6. & 1.2. quæst.44. art. 4. Dixi, propter se appetitum: quia si solùm propter aliud appeteretur, esset quidem medium ad finem, sed non finis. Dixi, facit, vt aliud appetatur propter ipsum: alioqui enim non esset finis & terminus; quidquid dixerint Greg. Ariminensis, & Gabr. in 2. dist. 38. quibus vbi suprà non contradixi.

Per verbum autem, propter, vt ait S.Thom. 2.2. quæst.27. art. 3. quattuor caussæ significari possunt finalis, formalis, efficiens, & materialis, ad quam reducitur etiam materialis dispositio, quæ non est causa simpliciter, sed secundùm quid. Quattuor enim sunt causæ diligendi, & appetendi aliquid propter aliud, & vt dicatur finis; puta, finalis, vt medicina propter sanitatem, formalis, vt homo propter virtutem; quia virtute formali est bonus, & ita diligibilis: efficiens, vt filius alicuius ob patrem: dispositio, quæ reducitur ad genus causæ materialis, vt beneficus propter beneficia, quæ ad id mouent.

Ex quibus infertur, quòd vt aliquod bonum sit finis, non oportet vt id non appetatur ob aliud: vnum enim & idem diuersis rationibus potest esse medium, & finis, vt temperantia, quæ per ieiunium quæritur ad melius seruiendum Deo, respectu ieiunij, est finis, & respectu Dei medium; id quod latius mox apparebit.

4 Finis autem diuiditur primò, in vltimum, & medium. Vltimus est, qui propter seipsum tantum amatur. & hic est duplex. Alter est verus vltimus, & omnium supremus, & vnus omnium creatorum scopus, qui propter se tantùm, & non propter aliud est amabilis: qualis solus Deus est, vt docet S.Thom. 2.2. quæst. 27. art. 1. quippe qui super omnia est diligendus, Deut. 6. Matth. 22. Marc. 12. Alter est falsus, quem falsi homines pro sua falsa imaginatione impudentissimè, stolidissimèque tacitè, vel expressè fingunt, & adorant, iuxta illud Apost. *Quorum Deus venter est.* ad Philip. 3. qualis est voluptas Epicureo; in quem Cicero duos libros prædictorum quinque ferè prodedit.

Finis medius, est qui propter se & propter aliud amatur: qui est duplex. Alter verè medius, ille scilicet, qui verè est propter se, ac propter aliud amabilis: quales sunt virtutes, & omnia honesta, secundum S. Ambr. lib. 1. de offic. & S.Thom. 1. par. quæst. 5. art. 6. Alter falsè medius, ille scilicet, qui non potest esse amabilis propter se: qualis est pecunia; vel non est

5 amabilis propter aliud: qualis est Deus. Quæ tamen propter se, & pro-

pter aliud,

pter aliud rectè amari queunt, sunt omnes scientiæ speculatiuæ, secũdum Arist. 1. Metaph. & S. Thom. 1.2. quæst. 3. art. 6. & virtutes morales, aliaque honesta secundum B. Ambr. lib. 1. de offic. & S. Thom. 1. par. q. 5. art. 6. hæc siquidem, iustè possunt amari propter se tantùm, & iustiùs propter Deum, vel alios fines eis superiores. An autem delectabilia, sint talia, quæstionis est: nam S. Thom. 1.2. quæst. 4. art. 2. ad 2. & in summa contra Gentil. lib. 3. cap. 26. ait delectationes esse propter operationes. At in eadem 1.2. quæst. 2. art. 6. ad 1. dixit delectationes propter se appeti, & non propter aliud; si li, propter, causam finalem sonet: immo in arg. 1. alleg. Aristot. 10. Ethic. docentem: ridiculum esse ab aliquo quærere, propter quid vult delectari; cum palam sit, quòd propter ipsam delectationem. & hoc videtur verius per latè tradita à Caiet. in d. art. 2. vbi pulchrè dicta S. Thom. conciliat, dicens, bonum diuidi in bonum propter se, in bonum honestum, & delectabile; & ita salus & vita, quæ ad delectabilia reducuntur à Boetio lib. 2. prosa 2. de Consolat. sunt de genere bonorum, quæ propter se solùm iustè appeti possunt; id quod ad multa multum perpendere oportet Cætera verò bona, quæ vocantur vtilia, non sunt amabilia propter se, sed solum ob aliud: qualia sunt bona pecuniaria secundum eundem S. Tho. in d. art. 6. ad 2. qualia etiam honoraria, scilicet, honor, fama, & gloria, iuxta eumdem 2.2. q. 132. art. 1.

6 Secundò diuiditur finis, in finem cuius, & in finem quo; quorum membrorum nomina à Ciceronianis parum probantur. Finis cuius, est id in quo est ratio boni. Finis autem quo, adeptio & possessio, siue vsus eius: vt auari, finis cuius, est pecunia in qua est ratio boni; et finis quo, est adeptio, possessio & vsus eius, vt declarat S. Thom. 1. 2. q. 2. artic. 8. et ita finis cuius, totius humanæ vitę ipse Deus est, in quo summa & infinita ratio boni est. Beatitudo autem, qua beati videntes eum, eo ipso fruuntur, est finis quo.

7 Tertiò finis diuiditur in finem operationis, & in finem operarij, seu operantis. Finis operationis est obiectũ, in quod suapte natura ipsa dirigitur. Finis operantis est, in quem per operantem dirigitur operatio: vt cum quis ędificat domum, quo locando eam lucretur, ipsa domus est finis operationis; finis autem operantis, est lucrari, quod per locationẽ intenditur. Qua diuisione ad graues difficultates dissoluendas multis in locis D. Thom. vtitur pręsertim in 2. dist. 1. q. 1. art. 1. & 3. & dist. 36. q. 1. art. 5. ad 2. & dist. 38. art. 2. & in 4. dist. 16. q. 3. art. 1. q. 2. ad 3. & 2.2. q. 141. art. 6. ad 1.

8 Quartò, diuiditur finis in bonum, & malum. Bonus finis est bonum verum aptum medio quo quæritur: non enim potest esse bonus finis, nisi verè bonum: nec sufficit, quòd sit verè bonum, nisi medio quo quæritur, sit aptum: non enim est bonum diligere Deum propter pecunias, vt infra dicetur. illud autem est bonum aptum, quod est obiectum actus,

in quod

in quod illa suapte natura dirigitur, aut aliquid aliud illo melius. Finis vero malus est malum culpæ, vel bonum medio quo quæritur ineptum. Finis enim inquantum huiusmodi, superior est medio, in quantum huiusmodi, secundum Diuum Thomam 1. 2. quæstio. 1. articu. 1. ad 1. At malum est inferiora superioribus præponere: immo æquare, c. statuimus. & cap. solitæ. de maior. & obed. quia omnia inordinata mala sunt; cum nihil debeat esse inordinatum §.si vero.ver.inordinatum autem nihil. authent.de hæred. & falc. cap. ad hoc. 86 dist. et quia ea quæ à Deo sunt, ordinata sunt, ad Rom. 13. extrauag. vnam sanctam. de maior. & obe. et quia prædia inferiora non debent dominari superioribus; sed eis subseruire, l. 1.§. sicut. & l. 2. in princ. ff. de aqua pluuia arcen.

9 Quinta, diuisio finis, eademq; maximi ponderis est, in principalem & minus principalem. Principalis est finis, propter quem solum, etiam si nec actu nec virtute concurreret alius, vel tantum propter illum, ac propter alium fit opus saltem quoad actionem operis. Dixi, solum, ad significandum esse alios aliquos fines principales totales: qualis est virtus respectu operis, quod quis facit eo solo quòd est honestum: vel quòd recta ratio id dictat. Dixi nec actu nec virtute: quia interdum cõcurrit alius finis virtute seu virtualiter, qui non concurrit actu siue actualiter: vt cum quis ieiunat die quo scit duplici præcepto esse ieiunandũ, et meminit tantum vnum. Dixi, vel tantum propter illum ac propter aliũ; ad significandum esse aliquos fines principales, partiales & non totales: quales sunt illi duo fines ieiunij, ieiunantis aliquo die quatuor temporum, quadragesimæ, ad satisfaciendum duplici præcepto, quo illud præcipitur: videlicet præcepto de ieiunando dies quatuor temporum, de quo in cap. 1. 2. & 3. 76. dist. & præcepto de ieiunando quadragesimam: de quo in cap. quadragesima. de consec. dist. 5. Addidi, saltem quoad actionem illius operis, ad comprehendendum finem principalem concurrentem cum alio maiore, & principaliori; vt cum quis ieiunat die ad id indicto, vt obediat præcepto Ecclesiæ, & placeat Deo: nam licèt finis Deo placendi sit quiddã maius, & principalius quàm obedire; quippe quod est actus charitatis, quæ præcellit omnes virtutes, cap. charitas. 2. de pœnit. dist. 2. tamẽ quoad hoc est quadamtenus par obedientiæ. Finis minus principalis est dispositio, siue impulsio, ad faciendum aliquid propter aliud, siue sine illa id fieret; siue non: quales sunt timor inferni, & spes paradisi: quibus quis ad amãdum Deum propter seipsum mouetur, iuxta mentem S. Thom. in 2.2.q.27.art.3. qui ait eam reduci ad causam materialem: & quòd non est simpliciter, sed secundum quid. Dixi siue sine illa & cæt. ob multos fines minus principales operum, sine quibus ea non fierent: qualis est negotium alienum eius, qui venit Romam, ob grande aliquod negotium proprium; & non venisset, nisi aliquis aliud

minus,

minus, cum aliquo salario ei commisisset: eiusmodi enim aduentus finis minus principalis est negotium alienum, licèt sit causa sine qua id non accidisset. Modus cognoscendi vter finis sit principalis, cum non fieret, nisi vterque concurreret habet in nostro Enchir, de oratio. super cap. quãdo. de consecr. dist. 1. cap. 6. nu. 13.

SVMMARIVM.

10 FINEM *ob aliquem, hominem, & alia omnia agere, sed alia & alia ratione.*

10 *Fine à quo actus suam speciem sortiuntur, qui finis est primus in intentione; licèt quando est alius ab obiecto sit vltimus in exequutione.*

11 *Fine de vltimo vitæ humanæ inquisitio Aristotelis non adeo magnifacienda, &c.*

11 *Beatitudo in quo consistit, & quid sit essentialiter.*

12 *Beatitudo in nulla re creata consistit, etiam iuxta naturalem rationem: non in diuitijs, non in honoribus, non in fama & gloria, nec in potentia, non in vllo corporis vel animæ boco, nec voluptate; licèt inhæreat animæ, sed in solo Deo, qui eam producit.*

13 *Beatos multos falsè dici.* 14 *Et est duplex re, & spe consummata patriæ, & consummanda viæ: & hanc tales, & tales habere.*

14 *Beatitudinis titulo, qui & qua ratione iustè gaudeant.*

15 *Finem aliquem esse vltimum humanæ vitæ, etiam naturali ratione probari.*

15 *Finem ob vltimum hominem omnia agere, non videri verum, contra S. Thom.*

15 *Referri posse omnia, quæ non sunt peccata, in Deum.*

15 *Infidelium actus non omnes mali.*

16 *Referre in Deum nos, omniaque nostra, actu vel virtute, vtile sed non semper necessarium.*

17 *Mediorum in finem relatio fit vno actu, quandoque pluribus, inter quæ plurimum distat.*

17 *Actus idem non potest esse bonus & malus, etiam diuerso respectu.*

18 *Relatio duplex, actualis & virtualis, quæ definitur exactè.*

19 *Gratiæ gratum facientis effectus quidam insignis.*

19 *Referendi nos, & nostra Deo, modus vtilis.*

20 *Fines duos vltimos etiam falsos, nemo vno & eodem tempore habere potest.*

20 *Fines vltimi falsi tot, quot falsæ opiniones putant esse omnium amabilissima.*

20 *Deus firmius necessario amandus, licèt non feruentius, & intensius.*

21 *Amat*

21 *Amat qui aliquid, ita vt malit frangere legem ad mortale obligantem, quàm desistere ab illo amore, peccat mortaliter.*
22 *Finem vltimum non ponit omnis in eo, in quo etiam scienter mortaliter peccat.*
23 *Peccatur non habitu, sed actu: cum exemplo quotidiano.*
24 *Amare Deum æquè ac aliud vel minus comparatiuè peccatum, non autem simpliciter.*
24 *Bonum, aliud propter se solum, aliud propter aliud solum, aliud propter se, & aliud amabile.*
24 *Scire vt scias tantum si, & quando peccatum.*

10 AD definitionem, ac diuisiones prædictas addo, declaroque complura, sequutus ordinem propositionis earum. Primò quidem, ad definitionem finis positam num. 3. addo id quod S. Thom. post se ac alios in 2. lib. sent. dist. 38. definit in 1.2. quæst. 1. art. 1. & 2. omnem hominem agere propter finem: immo & alia omnia etiam naturaliter agentia, secundum Philosoph. 2. Physic. sed aliter homo rationis particeps; & aliter rationis expertia: homo quidem tamquàm se se ad illum liberè sua voluntate mouens: illa verò naturaliter tãquàm à natura, quæ ipse Deus est, mota. Illud item quod ipsemet in d. dist. quæst. 1. art. 3. determinat, scilicet humanos actus à fine suam speciem recipere, iuxta illud S. August. de Eccles. morib. *Secundum quod finis est laudabilis, vel culpabilis, opera nostra sunt laudabilia, vel culpabilia*. quia finis qui est alius ab obiecto, licèt sit vltimus in exequutione, primus tamen est in intentione. quod clarius expressit in art. 1. & 4. q. 1. 1. 2. & clarius quæst. 18. art. 6. & quæst. 20. art. 2. ad 2. quod non latuit Bar. in l. ambitiosa. num. 19. ff. de decret. ab ordi. facien.

11 Ad primam autem diuisionem finis positam nu. 4. in vltimum & medium; addo primo, quòd operosa illa de vltimo fine, fœlicitate ac beatitudine inquisitio Arist. in lib. 1. & 10. Ethic. & verbosa illa Cicer. in 5. libris de finib. bonorum, & malorum, non est tanti facienda, quanti ego olim illam faciebam, imitatus gloripetas illos, qui malunt discere veritatem per ambages ex philosophia ethnicorum obscura, & nubila, quàm recta ex Euangelio claro & sereno à sacris doctoribus exposito: quoniam ex 1. Ioan. 4. & Magistro sent. S. Thom. Scoto, & alijs in 4. distin. 49. & S. Thom. in 1.2. quæst. 1.2.3. & 4. facillimè colligitur finem vltimum cuius, omnium in quo beatitudo nostra consistit, esse ipsum Deum, increatum, summè, infinitèque bonum. Vltimum autem finem quo esse beatitudinẽ, siue fœlicitatem animæ inhærentem creatam, qua prehenditur, & in fruitionem habetur vltimus ille finis cuius, vt ante, pòstque alios declarat S. Thom. in 1.2. quæst. 1. art. 7. Et quòd beatitudo siue fœlicitas essentialiter est visio Dei, cum illa mira fruitione, quam iuxta Esai. cap. 64. & Paul. 1.

B ad Cor.

ad Cor. 2. nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, vt rectè placet S. Thom.d.q.3.art.8.vel fruitio cum viſione,vt ſubtiliſſimo placet Scoto,in d.diſt.49.

12 Addo,quòd S.Thom.ante, poſtque alios in dicta quæſt.3.monſtrat eſſe impoſſibile, non ſolùm iuxta rationem fidei catholicæ, ſed etiam iuxta naturalem,beatitudinem noſtram, conſiſtere in alio, quàm in ipſo Deo: in quo ſumma & tota ratio vniuerſalis boni conſiſtit; dum in art.1.oſtendit non poſſe conſiſtere in diuitijs;in ſecundo, quòd neque in honoribus, licèt diuitijs meliores ſint; in tertio,quòd neque in fama & gloria;in quarto, quòd neque in potentia; in quinto, quòd neque in vllo corporis bono, cum & ſalus, & alia corporis bona ordinentur ad animæ bonum; in ſexto, quòd neque in voluptate, etiam quàmlibet honeſta; & in ſeptimo neque in aliquo bono animæ, quàmuis animæ inhæreat beatitudo, qua prehenditur, & poſſidetur id in quo illa conſiſtit, nempe ipſemet Deus; in octauo, quòd neque in vllo alio bono creato, ſed in Deo ipſo increato, qui creauit nos: quìque beatitudinem in animis beatorum facit,iuxta illud Auguſt. 1.de doctrina Chriſtia. *Illis rebus fruendum eſt, quæ nos beatos faciunt*. vt declarat S. Thom.in dicta quæſt.3. art.1.

13 Quare,iure videamur, qui ob quamlibet magna fortunæ,corporis,vel animæ bona, gaudemus appellari fœlices, antequàm Deum intueamur, & antequàm ſciamus, nos eſſe illi per gratiam ſuam acceptos: quod nemo niſi reuelante domino ſcire poteſt, Eccleſ.9.& cap. fin.de purg.cano. & can.16. ſeſſ.6.Concilij Trid. immo & antequàm probabiliter eam nos eſſe conſequutos, & conſeruare conijciamus; quin etiam ſcientes, vel ſcire debentes, ea nos carere, ideo quòd nouerimus nos in ſquallido culpæ mortiferæ reatus ſtatu iacere; parum memores illius Seuerini libro de Conſolat.

Quid me fœlicem toties iactaſtis amici?
Qui cecidit ſtabili non erat ille gradu.

& illius Parthenicæ Marianæ,

Fœlices quicumque iſtis à ſyrtibus altam
Viſuri pacem, ſunt in loca tuta recepti:
Nam neque mens vllam ſecus eſt habitura quietem,
Nec lætos ſenſura dies, nec dulcia ſæcla.

14 Nolumus tamen negare,poſſe appellari beatos & fœlices illos,qui gratia Dei gratum faciente fruuntur:etiam ſi paupertate opprimantur,morbis crucientur, & ignominia, ac tyrannide peſſundentur: illos item,qui non abeunt in concilio impiorum; & in via peccatorum non ſteterunt. Pſal.1. & quorum remiſſæ ſunt iniquitates.Pſal.38.qui timore caſto Deũ timentes, ambulant in vijs eius. Pſal. 127. & qui immaculati in via ambulant in lege Domini. Pſal.118. beatos, inquam,ſpe, non re, beatitudine conſummanda, non conſummata; viæ, non patriæ. Sed nec volumus

damnare

damnare peccati, omnes, qui eiusmodi epithetis & titulis fœlicitatis, & beatitudinis ornari gaudent, modò non gaudeant eis quatenus ob malũ culpæ, vel ob bonum falsum tribuuntur; aut ob ipsam laudem solam, non referendo eam in alium finem aptum, etiam si ob vera bona illa contingat, iuxta ea quæ pridem in dicta repet. cap. inter verba. 11. q. 3. conc. 4. seruanda diximus, in acceptanda iustè laude humana; & summatim retulimus in Manuali cap. 23. nu. 18. de numero quorum iustè se beatos appellari gaudentium, sunt qui ratione dignitatis interioris, veræ, vel præsumptæ: vel exterioris, cui virtus animi respondet, vel respondere præsumitur, vel qua est ei respondendum, obligat vel incitat, eiusmodi appellationem acceptant; gratias Deo agentes quòd dederit eis illa ob quæ laudantur; aut indolentes quòd nil eorum, vel certè non tantum, quantum putantur habere, habeant, argum. cap. 1. 40. dist. adiuncto d. cap. inter verba. 11. quæst. 3.

15 Addo terriò quòd idem S. Tho. in dicta q. 1. art. 4. 1. 2. probat efficaciter, esse aliquem vltimum finem humanæ vitæ: non solum fide catholica, sed etiam illa ratione naturali quòd finis habet rationem boni quæ infinitum tollit, iuxta Philos. 2. Metaph. immo & in art. 6. tenet, omnia quæ vult homo, velle propter vltimum finem. Quod tamen nobis non videtur certum, etiam subintelligendo formaliter vel virtualiter; quicquid Caiet. ibi dicat, soluendo argumenta Scoti in 4. dist. 49. quæ tamen nostra sententia, minime soluit: & corroborantur. Tum eo quòd peccata quæ peccamus, neque referimus, neque sunt referebilia in vltimum finem, secundum omnes, & tandem Caiet. 1. 2. q. 8. art. 3. & q. 100. art. 10. ubi ait, oĩa, quæ nõ sunt peccata, esse in Deũ referibilia; non tñ illa. Tũ quia licet operari, pp id quod est per se amabile, non referẽdo illud in finem vltimũ, vt infra dicemus. Tum quia multi multa volunt, & operantur etiam formaliter, & actualiter propter id quod est, & sciunt esse contrarium vltimo fini, & eius assequutioni: puta omnes qui peccant mortaliter scientes id impedire adeptionem eius. Tum quòd alioqui omnia opera infidelium, qui gloriam vel falsum Deum suum vltimum finẽ putant, essent peccata, ob mali finis circunstantiã; quod est contra eundem S. Tho. 2. 2. q. 10. art. 4. quem ibi Caiet. latè defendit contra Greg. Arimin. qui communiter reprobatus in 2. sent. dist. 38. & seq. id affirmauit.

16 Addo quartò, vtilissimum quidem esse, dicare omnia opera nosta huic vltimo fini, iuxta illud Psal. 44. *Dico ego opera mea Regi.* & omnia in nomine eius, qui est D. N. Iesus Christus facere, ad Colos. 3. c. non liceat. 26. q. 5. nam & Persius fidei lumine carens, grauiter detestatur oscitantiam nostram, qui parum ob oculos hunc finem vltimum versamus, & minus in illum nostras actiones veluti sagittantes suas in suum scopũ sagittas collimamus; dum ita increpat,

Est aliquid quò tendis, & in quod dirigis arcum,
An passim sequeris coruos, testaque lutoque
Securus quo pes ferat, & ex tempore viuis?
et dum subdit,
Discite ò miseri, & causas cognoscite rerum.
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur?

Vtilissimum, inquam, est hoc facere: non tamen adeo in id obligamur, vt quoties id non facimus peccemus: immo plurimum nocuerit credere omnia quæ facimus esse peccata; nisi in vltimum finem, qui est Deus, ea referamus. Proinde curemus facere illud, vt meritis crescamus; & hoc euitemus, ne scrupulis angamur.

17 Addo quintò quòd multi putant se non facere relationem prædictam quam tamen faciunt: & multi contra facere, quam tamen non faciunt: Pro cuius rei intellectu, notandum: quòd hæc collimatio, siue relatio operum nostrorum, in vltimum finem, siue Deum & aliorum mediorũ in alios fines, aliquando fit vnico actu, aliquando pluribus. Fit pluribus, quando vno volumus finem, & altero, ea quæ sunt media ad finem. Vnico autem fit, quando vno & eodem actu volumus finem, & media in illum; vt probat vterque Thom. 1. 2. q. 8. art. 3. plurimùmque refert; an hoc vel illo modo ea velimus: nam quando finis est bonus & media mala, vel è contrario finis malus, & media bona, & vtraque volumus vno actu, totus ille malus est: quia vnus & idem actus, non potest esse bonus, & malus, etiam diuersis respectibus; secumdum communẽ opinionem, quam affirmauit S. Tho. in 2. sent. d. 40. q. 1. art. 4. et Maior d. 17. q. 2. Caiet. super Matth. c. 6. Iacob. Almayn. in moralib. c. 12. aptius in hoc tex. c. cum renunciatur. 32. q. 1. & ca. si enim. de pœnit. dist. 2. At si diuisim vno actu quis vult orare, vel ieiunare, & altero vanam gloriam ex eo quærere, prior actus potest esse bonus, licèt posterior sit malus.

18 Notandum item, quòd hæc relatio est duplex, scilicet actualis, siue formalis, aut expressa: cum vnico actu, vel pluribus actualiter media referuntur ad finem, vt proximè dictum est. Et virtualis aut tacita seu æquipollens; quæ pretermissa operosa doctorum disputatione, super hoc adhibita in 2. lib. sent. dist. 40. & attentis magnis argumentis Io. Maioris contra communem, in quam etiam S. Tho. inclinat ibidem, art. 5. et Caiet. 1. 2. q. 21. art. 3. & q. 100. art. 10. & aptius ad propositum q. 8. art. 3. & q. 18. artic. 5. & 9, in addit. magn. definiri potest, quòd est relatio, quæ tacitè resultat eò quòd includitur in alia generali actuali antea facta; vel eo quòd aliam actualem specialem consequitur: vel eo quòd inest actui aptitudo ad relationem talem, concurrente gratia habituali, quæ ad eam inclinat. Exemplum primæ partis, est relatio illa tacita, quæ resultat ex eo solo, quòd quis facit bona opera, post quàm generaliter aliquando dicauit & retulit omnia bona suæ vitæ opera amori vel obsequio Dei: aut

cum

cum professus fuit Christianismum, monachismum, vel alium viuendi statum accepit: aut aliàs quandocumque, & postea mentem contrariam non habuit. Exemplum secundæ partis, est relatio milliarium, siue leucarum, & passuum itineris, quod sine vlla Dei actuali memoria facit is qui vadit visere S. Iacobum in Compostella, quæ resultat ex eo quòd ipse illam visitationem vouit. Exemplum tertiæ partis, est relatio bonorum operum eius, qui sine vlla Dei actuali memoria facit in statu gratiæ gratum facientis, & charitatis; resultans ex eo quòd sint apta, vt in vltimum finem referantur: & fiunt ab eo, qui habet illum præcellentem habitum charitatis, & gratiam quæ ad eiusmodi relationem inclinat, vt S. Thom. Maior, & Caiet. vbi supra probant. Breuius etiam definiri potest secundum S. Bonauenturam, quem sequitur Gabriel in dist. 41. col. 3. quòd virtualis relatio vnius in aliud est illa, de qua interrogatus operans, an tacitè illam sentiat, verè, ac affirmatiuè respondere potest ita sentire.

19 Ex quo infertur vnus fructus sæpe à concionatoribus inculcãdus illius fœlicis status in gratia Dei, nẽpe quòd omnis actus moraliter bonus existentis in gratia Dei censetur sufficienter relatus in Deum, eo solo quòd agens illum sit gratia Dei gratum faciente ornatus: esset tamen perutile, ac pijssimum, vt quisque nostrum frequenter Deo, nostro fini vltimo corde puro dicat multa, Domine volo & nolo, dico & facio, quæ propter se minime sunt amabilia, nec de se sunt mala, sine vlla tui, vel beatitudinis, vel alicuius virtutis, quæ iustus eorum finis esse potest actuali memoria; quæ mea fragilitas est. Quare imitatus Psaltem psal. 44. ego ea omnia & alia opera mea, & me ipsum dico tibi regi & domino meo: protestórque me omnia illa velle, vt placeam tibi omnium amabilissimo: vtque reuereat te omnium reuerendissimum: vtque aliquando tua visione, (quæ omnium suauissima est) perfruar; vtque hoc iusto fine virtualiter saltem præstita, recta sint, & honesta, inque tuum amorem referibilia.

20 Addo sextò, quòd quamquam vnus & idem homo, vno & eodem tempore, non potest etiam falsè putare, duos esse sibi vltimos fines, cuius, neque quo: quia id secum pugnat, & compugnantia constare nequeunt, L. vbi repugnantia. ff. de reg. iur. cap. si enim. de pænit. dist. 2. Licèt item veri fines vltimi cuius, & quo non sint alij, quàm prædicti, etiam iuxta solam rationem naturalem, vt probat S. Tho. 1. 2. quæst. 1. art. 7. tot tamen sunt falsi, quot aliquorum falsæ opiniones, & peruersæ voluntatés fingunt: & toties diuersis temporibus plures habere potest vnus & idem, quoties suam sacrilegam opinionem in aliam in eo illi similem mutat: quia vnicuique id est talis finis vltimus, quod ipse putat esse omnium amabilissimum, iuxta illud Apost. ad Philip. 3. *Quorum Deus venter est*. Ideòque grauissimum idololatriæ genus est velle, vel appetere, vel amare aliquid aliud à Deo vero, tamquam omnium amabilissimum; impiàque illa phrasis loquendi Virgiliana, *O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit: Namque*

erit illa

erit ille mihi ſemper Deus,&c. quam quidam, nimium ſeſe amantes, imitantur; dum ſeſe, ſuos deos, ſuoſque angelos appellant, finem ſui amoris vltimùm ſeſe eſſe innuentes, contra illud Matth. 10. *Qui amat patrem aut matrem pluſquam me non eſt me dignus*. quod tamen intelligendum eſt de maiori amore, quo ad firmitatem, non quo ad intenſionem & feruorem, vt in Manuali Confeſſariorum cap. 1 num. 3. declarauimus. Quo à peccato excuſantur plurimi qui longe fortius ac intenſius amant ſeſe, parentes, vxores, vel amicos, quàm vltimum finem Deum: parati tamen ſaltem virtualiter, prius perdere illum feruentem, quàm diuinum vtcumque calidum, ſi ſors tulerit, vt alter eorum ſit neceſſariò perdendus. Quo modo vtinam omnes; qui ſic amant, & ſic loquuntur ſint parati, vel ſaltem pæniteat eos non fuiſſe ita paratos: quo veniam confeſſi, conſequan-

21 tur. Amen. qui tamen & omnes alij meminerimus, quòd toties mortaliter peccamus, quoties ita pecuniam, honorem, amicos, cognatos, heros, Duces, Reges, Imperatores, Epiſcopos, Papam, immo & nos, vitamve noſtram amamus: vt malimus legem, (quæ ad peccatum mortiferum obligat) tranſgredi, quàm prædicta, vel eorum gratiam amittere. An autem id ſit conſtituere tacitè, vel æquipollenter, finem vltimum in eo quod præfert huiuſmodi legi, quæſtionis poteſt eſſe: quia id videri poteſt alicui ſenſiſſe vterque Thom. in 1. 2. q. 88. arti. 4. & ſeq. at ipſe arbitror non conſtituere. Tum quia illi patres non exprimunt hoc. Tum quòd alioqui bis peccarent omnes, qui ſemel ſcienter mortiferè peccarent: quia tranſgrederentur legem, quod eſt vnum peccatum; & ponerent finem vltimum in eo; quod eſt alterum. Tum quia multi peccant mortaliter cognoſcentes minimè in eo conſiſtere finem vltimum; licèt nouerint id eſſe illi exoſum; & licèt à tentatione aliqua victi, agant illud; ſciunt tamen, id non eſſe omnium amabiliſſimum.

22 Addo ſeptimò, verè pænitentem, & omnia peccata ſua, vt debet, confiteri volentem, recogitare oportere; num aliquando & quoties eo animo, actu ſiue actualiter, aut virtualiter fuerit. Actualiter, inquam, vel virtualiter: nam non ſufficit ad peccandum habitu, ſeu habitualiter, illo animo fuiſſe: quia omnium ſententia nõ peccamus habitibus, ſed actibus: & qui eo habitu eſt, vt auctoritate propria vindicaret iniuriã, ſi ei fieret; vel rem haberet cum aliqua, ſi ab ea rogaretur; non peccat; ſi nullum ſuper hoc alium actum produxerit. Quod etiam ex Cardinali S. Xiſti pridem collegimus in cap. quem pænitet. de pænit. diſt. 1. alioqui enim etiam dormientes peccaremus contra clem. 1. de homic.

23 Addo octauò, quòd ex verbis illis Chriſti, *Qui plus amat* &c. nemo colligat, eum, qui æque amat vltimum finem, qui eſt ipſe Deus; ac ſe vel aliam creaturam, nõ peccare. Tum quia qui cõparatiuè æquè, vel minus amat Deum, quàm ſe vel alium, peccat, vt poſt S. Tho. 1. 2. q. 109. art. 3. diximus in Manuali Conf. cap. 11. nu. 8. Tum quia plus tenemur diligere illum

re illum

re illum quàm alios, & quàm nos ipsos, vt probat S. Tho. 2. 2. q. 27. art. 3. & seruare præcepta eius, plusquàm nos, vitàmque nostram, iuxta illud, *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Matth. 11. quo docemur, oportere nos perdere vitam; si aliter eum sequi præcepta eius seruando nequimus. Quæ catholica conclusio est, frequenterque per concionatores inculcanda: cum passim videre sit præcepta Pontificum, Regum, Regulorum, heroum, & amicorum iniusta, maioris haberi, quàm iusta Christi: & hæc ob ea frangi. Dixi superius, qui æque, vel minus amat Deum, comparatiuè. nam qui sine vlla comparatione ad Deum, minus, vel æquè amat eum, non peccat: non enim omnis amor, quo Deus amatur, est malus, eo ipso, quòd non sit sic per omnia erectus, vt videtur presupponere vterque Tho. in 1. 2. q. 109. art. 3.

24 Addo nonò, quòd ex hac diuisione prima colligitur esse aliquid, quod propter se solum, & non propter aliud, rectè amari potest; & ita est vltimus finis, quod nequit esse rectè medius, quod solus ipse Deus æternus, immensus, omniùmquè principium & finis est. Est aliud, quod propter aliud solum, & propter se rectè amari potest; & ita non potest esse rectè finis vltimus, neque medius cuius generis sunt bona pecuniaria, & honoraria, & oïa quæ dicũtur bona vtilia. Aliud est quod propter se, & ꝓpter aliud, rectè amari potest: & ita rectè potest esse finis medius, & non vltimus, cuius generis sunt virtutes, scientiæ, & alia honesta, immo & delectabilia, vt prædictum est suprà nume. 4. & 5.

Ex quo infertur, errasse illos, qui dixerunt, quendam peccasse in eo, quòd iura diuina, & humana, vel artes liberales disceret, eo tantum fine, vt sciret; non referendo id in alium: quia scientia est finis medius; qui propter se solum, & propter aliud appeti potest, vt dictum est. Nec obstat illud S. Bernar. lib. 1. Medit. quo illi mouebãtur, *Multi sciunt vt sciant, & curiositas est.* quia intelligendum est de illis, qui discunt scientiam ad gloriam vanam, vel alia vana, vel mala; vel non ideo, quòd scientia propter se solam, est rectè appetibilis.

SVMMARIVM.

25 FINES & scopi vltimi, in quos viatores omnia referant, duo sunt.

26 Finis operantis licèt sit posterior fine operationis secundum ordinem exequutionis; est tamen prior secundum ordinem intentionis, & ita principalior.

27 Lex omnis iusta principalius fit ob vtilitatem publicam quàm priuatam.

28 Antinomiæ quædam graues conciliatur nonè. & 29.

29 Legibus aliquot cur renunciari potest: licèt principalius publicam vtilitatem quàm priuatam respiciant.

29 Fortu:

29 Fortunius Cantaber laudatus.

29 Finis non idem iuris vtriusque secundum communem: sed contra Fortunium, qui quatuor dictis satis conciliatur.

29 Beatitudo vera, quæ Christiana est, supernaturali tantum lumine cognoscitur.

25 CIrca secundam finis diuisionem positam supra num. 6. in finem cuius, & finem quo, admonendi sumus frequẽter, quòd humanæ vitæ, omniumque in hoc sæculo eam agentium, qui viatores dicimur, duo tantùm sunt vltimi scopi, in quos omnia nostra in Deum referibilia, mediatè vel immediatè, actu vel virtute referre deberemus; videlicet finis cuius; qui est Deus ipse increatus, & infinitè bonus, & finis quo; qui est beatitudo ipsa animæ creata. & finita; qua tñ ipse infinitus ad plenã & perfectã satietatẽ apprehenditur.

26 Ad tertiam diuisionem finis positam supra num. 7. in finem operationis, & operantis addo, quòd quamuis finis operationis sit tantum vnus; finis tamen operarij, siue operantis potest esse multiplex; nempe, ille ipse, qui est operationis & alij multi: vt ieiunij, quod est operatio, finis est corporis afflictio: & finis operantis & ieiunantis potest esse illa, & alia multa: puta vitia comprimere, mentem eleuare, virtutesque augere; vt missæ prę-

27 fatio habet, & S. Thom. 2.2. quæstio. 147. art. 1. declarat. quàmuis item finis operationis, quando est alius à fine operantis, sit prior illo secundum ordinem exequutionis; finis tamen operantis est prior secundum ordinem intentionis, vt probat S. Thom. 1.2. quæstio. 1. artic. 1. ad 1. & art. 4. in corpore q. & quæst. 18. art. 2. ad 2. & quæst. 20. art. 1. ad 7. Est etiam principalior illo, iuxta illud Arist. *Qui furatur, vt adulteretur, magis est adulter, quàm fur*. ædificantis enim domum ob lucrum per locationem eius quærendum, primus & principalior finis est lucrum, iuxta ordinem intentionis: quia ille mouet primum ad ædificandum, licèt postremus sit in exequutione: quia post ædificatam domum quæritur.

28 Addo secundo, ex his inferri omnem legem iustam esse factam principalius ob vtilitatem publicam, quàm priuatam, iuxta cap. erit autem lex. 4. dist. quia licèt multarùm finis propinquior, & prior secundum ordinem exequutionis, sit vtilitas priuata, minorum, mulierum, &c. vt per totum titulum ff. & C. de minor. & ad Velleia. & l. 1. §. huius studij. ff. de iust. & iur. quia tamen ille finis est minus principalis, quãuis propinquior secundum ordinem exequutionis, & vtilitas Reip. publica quæ inde resultat iuxta l. 1. ff. sol. mat. est finis prior secundum ordinem intentionis, & ita principalior; meritò dicũtur omnes latæ principalius ob publicam vtilitatem quàm ob priuatam: quæ omnia præclarè sensit Bart. in l. ambitiosa. nu. 19. ff. de decre. ab ord. facien. licèt parum cautè appellet ordinem intellectus, quem nos appellamus cum S. Thom. & alijs ordinem intentionis,

tionis, & non abs re:quia fines ad voluntatem, cuius actus & intentio pertinent:& non ad intellectum,iuxta S. Thom.recept. 1.2.quæst.8.in prin. & quæst.12.art.1.

19 Addo tertio, quòd per hæc componi possunt antinomiæ quædam & controuersiæ; quas nullibi legimus satis compositas, antequam nos scripsissemus repet.cap.inter verba.11.q.3.cóc.5.Prima est inter illud quod in confesso est, multos multis legibus renunciare posse,l. quod fauore.C. de legib. & cap.quod ob gratiam.de reg.iur. lib.6.cum glos.& inter illud quòd omnis lex est facta principaliter ob vtilitatem publicam. Et quòd nemo potest renunciare legi in fauorem publicũ principaliter latæ, l. ius publicum.ff.de pact.cap.si diligenti.de foro compet.componitur enim respondendo, quòd hoc posterius intelligendum est de lege, cuius vterque finis primus tam secundum ordinem intentionis, quàm secundum ordinem exequutionis, est publica vtilitas:illud autem prius, de alijs:quarum finis primus est vtilitas priuata, secundum ordinem exequutionis.

Altera controuersia est, inter glo l.1. §.huius studij.ff.de iustit.& iur. & inter Cantabrum nostrum Fortunium dotibus inditis & quæsitis ingenij, morum,& eruditionis bene fortunatum, & in hac (quæ omnium totius orbis nobilissima prouincia est)Italia omni litterarum genere illustratum, in lib. de vlt.fine vtriusque iuris. in principio. habet enim illa glos. vsque ad illum recepta, Leges factas in fauorem singulorum;vt minorum,mulierum,& similium; principaliter quidem factas esse ad vtilitatem priuatorum, sed secundariò ad vtilitatem publicam:Fortunius autem contra; eas principaliter latas esse in fauorem publicum, & secundario in priuatum: componitur enim hæc controuersia; intelligendo verba illa principaliter, seu primo & secundario glossæ, iuxta ordinem exequutionis; & non secundum ordinem intentionis:verba verò Fortunij è contrario. Eodem omnino modo conciliari potest prædicta glossa,cum Archid.& communi, in d.cap. erit autem lex. 4.dist. vt ibi olim cum Salmanticæ Decreti cathedram regeremus, conciliauimus.

Est item alia inter præfatum Fortunium & communem antinomia, siue controuersia: Ille enim in lib. præfato de vltimo fine vtriusque iuris, in principio tenet;eumdem esse vtriusque iuris & canonici & ciuilis finé. Cuius contrarium tenent communes, quam sensit glo. cap. cum contingat, de iureiur.verb.debet. communiter recepta & putata singul.ab And. Sic.in cap. in præsentia.col.3. de probat.& cap.nam concupiscentiam,de constit.col.3.& cap.cæterum.de iuram.calum. & capit.filius.col. 2. de testam.& nota. à Dominic. cap.2.de constit.lib.6. sensit enim ius ciuile dirigere hominem in bonum publicum honestum, non curando de vtilitate animæ:ius vero canonicum dirigere hominem in vtilitatem animæ, vitando eius periculum, cap 2. de constit.lib. 6. ibi, *vt animarum periculis caueatur &c*. Quod ipsum tenet Panorm. in procem. Gregor. col. 10.

Cardinalem & communem.

Omissa tamen altiori disputatione breuiter, & noué dici possent quattuor. Primum, quòd iuris ciuilis quatenus est tantum tale, & quatenus constituitur tantum per potestatem sæcularem, quæ est naturalis ratione tantum naturaliter ducta, non potest esse finis beatitudo & fœlicitas æterna, ad quam Christiani & fideles tendimus, & adipisci speramus: quod probatur primo illo irrefragabili argumento, Nihil potest esse finis alicuius libere agentis, nisi ab eo præcognitum: quia vt post Arist. ait S. August lib. 10. de Trinit. & post eum S. Thom. 1. 2. q. 3. art. 4. voluntas non fertur in incognitum. At potestas sæcularis, quatenus est tantum talis, non cognoscit, nec cognoscere potest præfatum finem: quia non potest cognosci per solum naturale lumen, & rationem naturalem. ergo non potest sibi præstituere illum finem. Deinde patet eo quòd potestas sæcularis est potestas naturaliter à Deo data generi humano, quæ dirigitur per ius naturale, rationemque naturalem & ius naturale, 1. dist. & in princ. 5. dist. At ratio & cognitio naturalis, non attingit supernaturalia: vnde S. Thom. 1. par. quæst. 1. & ipse cum Scoto & alijs omnibus commentantibus, in prologo sententiarum concludunt necessariã esse homini scientiam reuelatam, & supernaturalem ad hoc vt saluetur, & adipiscatur vitam æternam, quæ physicus & naturalis cognoscere non potest iuxta illud Esaiæ 64. *Oculus non vidit, Deus absque te, quæ præparasti diligentibus te.*

Secundum, quòd fœlicitas humana huius vitæ temporalis, quæ consistit in virtute morali & naturali, quæque est virtuosa naturali rationi conformis, potest esse & est finis iuris ciuilis, & legum sæcularium humanarum quatenus illæ tantum à potestate naturali ratione feruntur, iuxta Aristot. lib. 5. Ethic. & S. Thom. 1. 2. quæst. 95. art. 2. & q. 96. artic. 3. & satis probatur in procemio Decre. ibi. *Lex proditur vt appetitus noxius sub iuris regula limitetur, per quam genus humanum, vt honeste viuat, alterum non lædat, ius suum vnicuique tribuat, informatur.* & in cap. factæ. 4. dist. *Factæ sunt autem leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter probos innocentia, & in ipsis improbus formidato supplicio refrænetur audacia, & nocendi facultas.*

Tertium, quòd iuris canonici fine Pontificij, etiam quatenus est humanum; per potestatem ecclesiasticam supernaturalem constitutum, potest esse & est finis fœlicitas æterna, quam Christiani quærimus, & adipisci speramus. Tum quia hoc significant præfata cap. cum contingat. de iureiur. & cap. 2. de const. lib. 6. & etiam cap. 1. de pact. cap. 1. de oper. nou. nunc. cap. quamuis pactum. de pact. lib. 6. cap. licet mulieres. de iureiur. eodem lib. totus tit. de summa Trinit. in Decret. Sexto, & Clem. totus titulus de baptis. de celeb. miss. de pænit. & remis. & multæ causæ, & quæstiones, quæ in Decreto Gratiani ponuntur; extrauag. vnam sanctam. de maior.

maiorit.& obed. canones item Apostolorum, & Concilia œcumenica & prouincialia in hunc finem principaliter habita. Tum quia Ecclesia Christiana sicut à Christo clauem potentiæ suæ summam, eamdemque supernaturalē potestatem ligandi atque soluēdi etiam mediantibus legibus accepit, cap.quodcunque. 24 quæst. 1. & extrauag. quia quorundam. Ioan. xxij. de verbor.signifi. ita etiam accepit clauem scientiæ, ac cognitionem fidei orthodoxæ, vt per præcitata constat:& ita legibus supernaturali potestate à se latis finem quoque supernaturaliter lumine fidei cognitum, & præstituere potuit, & præstituit.

Quartū, ꝙ iuris ciuilis quatenus est à Christianis Imperatoribus & Regibus etiam potestate naturali compositum, aut approbatum,finis potest esse; & est fœlicitas æterna,quam Christiani credimus & speramus:quoniam licèt potestas eorum sit tantum naturalis, & non possit ad supernaturalia extendi; habent tamen cognitionem fidei infusam, & acquisitam, qua cognoscunt, & credunt vitam quam Christiani quærimus æternam: & ita vt omnia virtutum aliarum opera possunt in eam referre ac frequēter actu vel virtute referunt: ita etiam suum ius, suasque leges, quæ sunt opera quædam eorum præcipue possunt in eamdem referre ac referunt. quod satis constat ex inscriptione illa Cod. *In nomine D.N. Iesu Christi.* & ff. *In nomine Domini* & clarius ex l. 1.& l. 2.& l.inter claras. cū his quæ inseruntur ei ex epistola Iustiniani, de sum. Trin. & ex l. 1.& 2.de vet.iur. enucl.& titulis de Episcop.& cler.& de Episcop. aud. & alijs multis. quibus quattuor arbitror dictis, satis conciliari posse illa quæ præfatus eruditissimus Fortunius ait, cum his quæ communis docet.

Ex quibus infertur,id quod ipse persuadere nititur, ius ciuile compositum à Iustiniano ex mente ipsius explicita vel implicita ita interpretandum, vt non fuerit ei vlla intentio contraueniendi sacris canonibus legitimè ab Ecclesia, Papa, & Concilijs œcumenicis ante illum latis, vel postea ferendis; quo ad ea, quæ ad vitam æternam consequendam sunt necessaria.

SVMMARIVM.

30 *Actvs cuiuscunque virtutis, quàmlibet bonus, & principaliter fiat ob bonum temporale siue pecuniarium siue honorarium malus.*

30 *Regula illa, cuius finis malus est, &c. sine vlla exceptione vera.*

30 *Bona virtutis & animæ præstantiora bonis corporalibus & vtilibus.*

31 *Fortia facta ob honorem aut pudorem peccata.*

32 *Actus virtutum facti principaliter ob salutem, & vitam mali, secūdum Adrianum: quod non est verum in omnibus.*

33 *Actus virtutis iuste fit minus principaliter ob temporalia bona.*

33 *Finis iustus omnium actuum omnium virtutum Deus.*

34 *Beatitudo & virtus, vt comprehendit diuinam, & humanam; & ratio, vt est genus ad naturalem, & supernaturalem.*
35 *Fine quo satisfit obligationi ponendi finem actui.*
36 *Finis malus, quia malum culpæ; & finis malus, quia ineptus differunt.*

30
X quarta finis diuisione posita supra num. 8. in bonum & malum, & membrorum definitionibus, colligitur primo, quòd quicumque aliquem virtutis actum agit, principaliter ob bonum aliquod temporale pecuniarium, immo & honorarium quod pecuniario maius est, peccat, si actualiter vel virtualiter non referat illud in Deum, aut beatitudinem, vel in aliquam virtutem ei conuenientem generalem, vel specialem. Tum, quia sine vlla exceptione vera est illa regula topica supra nu. 1. citata *Cuius finis malus est, ipsum quoque malum est.* fundata in hoc c. cũ minister. & alijs postea citãdis; licèt altera eius germana, s. *Cuius finis bonus est, ipsum quoq; bonũ est.* frequenter sit falsa, c. forte, quod de furante ad eleemosynam faciendam agit; & cap. denique 14. q. 5. At finis medio minor ineptus est, & consequenter malus: et constat virtutes, & animæ bona præstare bonis corporalibus, & vtilibus cap. deteriores. 6. quest. 1. ergo hæc inepta sunt vt illorum fiant scopi & fines. & per consecutionem, qui ea facit, finem principalem actus virtutis, inordinatè malèque facit. Tum per illud Persij ab omni schola Christiana receptum. *Recti finem, extremũmque esse recuso; Euge tuum & bellè.* Tum quia grauissimè id determinat Adri. quolib. quest. 1. lit. C. per illa ver-
31 ba, *Qui vult bene agere, Deo placere, iuste iudicare, liberalem fortem, magnanimum, temperatum se exhibere, propter honorem, corporis salutem, siue intendat, vt finem totalem, siue vt finem partialem, actus neque iustus, nec liberalis, neque magnanimus est: sed agit male & peccat.* Per dictum item Aristot. Ethic. 3. omnium sententiæ consonum, *Qui quamlibet strenue pugnet: si ob honorem, & gloriam, vel pudorem id facit, non agit fortiter sed vitiosè.* Et per illud S. August. relatum per Magistrum, & alios in 2. dist. 38. & à S. Thom. quolib. 2. arti. 2. *Qui ob victum prædicat, non meretur, sed peccat.* & Caiet. super Matth. cap. 7. pag. 2. *Qui largitur eleemosynam, vt laudetur, saltem venialiter peccat.* & ante illos Gratia. cap. fin. 23. quæst. 6. *Qui dat ob pudorem, & rem, & merita perdit; neque bene agit, qui bonum ob timorem agit.*

32 Ampliandam esse conclusionem hanc etiam ad eum, qui agit aliquẽ virtutis actum ob corporis salutem, expressit præfatus Adrianus, vbi supra: sed contra putamus. Tum quia sub nume. 5. diximus, vitam, & bona delectabilia iuste posse amari, & appeti propter se tantum cui consequens est iuste illa fieri posse finẽ aliquarũ bonarum operationũ; Tum quòd alioqui consequeretur, quòd actus abstinendi à nimio cibo, & potu, qui sunt actus virtutis abstinentiæ, & sobrietatis, ad conseruandã

salutem

salutē, & vitam; vti etiā pharmacis, & alijs medicinis, ad recuperandā salutem amissam, esset peccatum; quod est contra omnium doctorum mentem. Quare illud Adriani arbitror limitandum, vt solum habeat locum, in actibus virtutum maiorum virtutibus illis, quorum actus iuste ordinari possunt ad salutem & vitam: quales sunt amor Dei, & actus spei, & religionis, quarum finis aptus & proportionatus nequit esse salus & vita hominis. Vnde qui amaret Deum, vel crederet in eum, vel speraret in eo, vel eum veneraretur principaliter propter salutem, & vitam suam conseruandam, peccaret: quia de illo, quod est minus bonum faceret finem maioris boni. ille verò, qui actum abstinentiæ, sobrietatis, temperantiæ, continentiæ & aliarum similium virtutum, finem faceret suam vitam, & salutem, non peccaret: immo si alia in id necessaria concurrerent, mereretur.

33 Ampliaret etiam aliquis hanc conclusionem per præfati Adriani dictum, etiam ad actus, qui licet principaliter fierent propter finem debitum, minus tam principaliter fierent propter bona vtilia; eo quòd ipse ait præfatam conclusionem esse veram, siue ille finis sit totalis, siue parcialis. Sed non rectè faceret, qui sic ampliaret eam; immo est limitanda vt solum intelligatur de fine principali, & non de minus principali: quia nihil ait Adrianus de fine minus principali, sed solum de partiali, qui frequenter est principalis: quoniam duo fines partiales possunt esse principales vnius, & eiusdem actus, §. affinitatis. Instit. de nupt. & infra dicemus. exemplum de ieiunio, quo quis ieiunat dies quatuor temporum quadragesimæ, in finem satisfaciendi præcepto de ieiunando dies quatuor temporum, & in finem satisfaciendi præcepto de ieiunanda quadragesima; qui duo fines sunt quidem partiales, sed principales.

34 Secundo colligitur, quòd omnium actuum quarumcunque virtutum finis principalis aptissimus & optimus est Deus ipse, qui est vltimus finis cuius, omnium rerum. Beatitudo item, quia est vltimus finis quo, potest esse finis & principium omnium actuum intellectus & rationis, quamuis nequeat esse finis principalis charitatis & amoris Dei, qui propter se ipsum solum principaliter est diligendus; vt S. Tho. declarat 2.2. quest. 27. art. 3. Virtus item in genere, & recta ratio, sunt fines boni & apti omnium virtutum moralium & actuū illarum: quisquis enim agit iusta, fortia, & tēperata, quisquis amat Deū, vel credit in eū vel sperat in eo; quia id facere est virtus theologa, vel moralis vel quia ratio naturalis, vel supernaturalis id dictat, bene facit. Quælibet etiam virtus est finis aptus actuum ad eam conuenientium: qui enim iusta facit, quia iusta sunt; qui fortia, quia fortia sunt; quique temperata, quia temperata sunt: bene facit. Finis item aptus est etiam quælibet virtus altior, & maior respectu cuiuslibet actus inferioris virtutis: nam qui iusta, fortia, vel temperata facit, vt placeat Deo, vel vt charitas, fides, & spes magis ac magis augeatur in eo, rectissimè agit.

Tertio

35 Tertio colligitur, quòd obligationi quam omnes habemus præstituendi fines bonos, & aptos omnibus nostris actibus deliberatis, vt longe post hæc scripta in prælu. 5. Man. Confes. diximus; satisfacimus optime quidem, si eos agamus, vt Deo placeamus; & egregiè, si vt fiamus beati; & sufficienter, si eo quòd sunt recti, vel honesti, seu virtuosi; seu quia recta ratio diuina, vel humana id dictat: nam quodlibet horum, quæ in effectu idem sunt, licèt verbis differant, est iustus generalis finis omnium actuum quarumlibet virtutum. Sufficienter item satisfacit præfatæ obligationi, qui aliquod iustum facit, quia iustum est; vel forte, quia forte est; & modestũ, quia modestum est, &c. quia quælibet virtus specialis est iustus finis actuũ ad eam pertinentium. Satisfacit etiam qui ieiunat, aut refrænat iram, vt animam & corpus quadamtenus Deo sacrificet: quia virtutem altiorem scilicet religionis, facit finem actuum virtutum inferiorum, videlicet abstinentiæ, & mansuetudinis. Non tamen contra satisfaceret, qui oraret, vel sacrificaret principaliter vt abstinens fieret: quia virtutem inferiorem faceret finem principalem actus virtutis superioris. quod non licet per prædicta.

36 Quartò infertur, quòd finis malus, eo quòd sit malum culpæ; & malus, non eo quòd est malum culpæ, sed quia ineptus est, eo quòd sit medio minor, plurimum differunt. Primo quidem quia ille non potest esse finis principalis, neque minus principalis actus boni, etiam si tantum veniale malum sit: hic autem licèt non possit esse finis principalis, potest tamen esse minus principalis: ieiunare siquidem, & orare, immo & diligere Deum, si ea etiam minus principaliter, ob fructum paruum, veniale tãtum, vel ob inanem, (quæ venialis tantum sit) gloriam agas, peccas: etiãsi principaliter ob Deum ipsum ea feceris. Qui autem illa principaliter facit ob Deum, beatitudinem, vel virtutem, siue quia recta sunt, non peccat: etiam si minus principaliter, ob ea speret assequi aliquod bonum temporale, pecuniarium, vel honorarium vt mox probabitur.

Secundo differunt; quòd ille nulla relatione ad superiorem finem potest fieri aptus; hic autem sic. Qui enim ieiunat vt furetur ad dãdum pauperibus, peccat: quia, vt dictum est supra nu. 15. nullum peccatum rectificatur, per eius in finem bonum relationem. Qui autem ieiunat ob pecuniam, quam ob id sperat, ad hoc vt eam pauperibus eroget, non peccat; immo bene meretur: quia illa pecuniæ acquisitio in erogationem pauperibus amore Dei faciendam, relata, transformatur in finem charitatis: quæ finis omnium operum bonorum sanctissimus esse potest.

SVMMARIVM.

37 CAVSA *finalis incaute definitur à Bartho.*

37 *Finem principalem non arguit cessatio operis illo cessante.*

37 X quinta finis diuisione supra num. 9. posita, in principalem & minus principalem, eorùmque definitionibus infertur, primò, quòd parum cauta est definitio finis, seu causæ principalis finalis, Bart. in l. 2. §. fi. ff. de donat. & quam sentit glossa l. 1. §. sextũ. ff. de postulan. & alij, quos citaui in repet. c. inter verba. 11. q. 3. cõc. 5. Et in c. cũ cessãte. de ap. videlicet, esse finẽ quo cessante cessat opus. Tũ quia illa multis finibus minus principalibus conuenit, per prædicta in d. nu. 9. Tũ ꝙ alioqui paucissima essent opera etiã in sese bona, quæ nõ essent peccata: oẽs enim virtutũ actus, quorũ finis principalis est aliquod bonum temporale, est peccatum, vt supra nu. 30. probatũ est; & rarissimi sunt qui nisi ob ea speraretur aliquid tẽporale, illa facerent, iuxta illud Iuuenal. *Quis virtutem amplectitur vnam, præmia si tollas?* Tum quia licèt operis cessatio, cessante causa, sit aliqua coniectura quoad forum exterius, quòd sit principalis; non tamen concludit; & quoad forum interius nihil ferè facit; quoniam quoad illud æstimatio animi, qua sic æstimantur causæ, facit, vt alia sit principalis, alia vero minùs principalis.

Secũdò infertur, ꝙ vnus & idẽ actus põt habere multos fines principales, & multos minus principales; & multos, quorũ alius, vel alij sunt principales, & alius vel alij minus principales, ꝓ quo est §. affinitatis. Inst. de nup. & l. librorum. ff. de his qui notantur infa. vbi & in l. 1. nu. 28. ff. solut. matr. Bart. potest enim quis ieiunare principaliter vno & eodem die, quò fiat abstinens; & quò præcepto Ecclesiæ obediat: & quò pro peccatis satisfaciat; & quò Deo placeat. Et primo fine meritum abstinentiæ meretur; secundo obedientiæ: tertio pœnitentiæ; quarto charitatis; vt pridem diximus, in cap. fratres. nu. 117. de pæn. dist. 5. quod plurimum nos mouere

debet

debet ad facienda bona ob multos fines bonos: quò multa merita eadem opera, & labore quæramus; referendo in multos fines principales ea quæ ob vnum tantum facimus, vt in prædicto exemplo.

38 Tertiò infertur, quòd omnis actus quàmlibet bonus, cuius finis siue principalis siue minus principalis est malū culpæ, saltem venialiter adeo est malus, vt nulla relatione in bonum aliquod etiam summum, fieri potest bonus. Nec obstat quòd subtiliter opponi potest, dixisse nos supra num. 35. quòd finis malus, eo solo quòd est ineptus ad hoc, vt sit finis principalis potest esse bonus, si referatur in altiorem finem; putà actus iudicandi ac consulendi ob amorem pecuniæ, propter ipsammet solam, est peccatum, saltem veniale; fieri potest bonus referendo pecuniam ad largiendam eleemosynam, vel ad honestè viuendum. Non inquam, hoc obstat: quia consulere vel iudicare ob pecuniā propter se solam, est alius actus ab actu consulendi, & iudicandi propter pecuniam in prædictos fines relatam: & ita non probat argumentum, quòd idem actus qui est malus ob finem malum culpæ, fiat bonus per relationē finis illius in aliū maiorem: quamuis probet, quòd vna & eadem res, quæ propter se tantùm desiderata inficit desiderium, eadem propter aliud desiderata rectificat illud: sed illa desideria non sunt vnum, neque possunt esse; quia secum pugnant; sed duo quorum alterum est bonum, & alterum malum.

39 Quarto infertur, quòd licèt nullius actus virtutis finis principalis possit esse bonum temporale: immo quilibet actus virtutis quàmlibet in se bonus, efficiatur malus, si fiat principaliter ob aliquod bonū temporale; non tamen si fiat minus principaliter ob illud. primo quidem, per illud Psal. 118. *Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem.* vbi verbum, propter, significat causam impulsiuā, siue finem minus principalem: quod significare aliquando dicit S. Tho. supra, num. 3. citatus in 2.2.q.27.art.1.

Deinde quòd Vrbanus Papa in cap. si officia. 59. dist. & Cælestinus in cap. quid proderit. 61. dist. determinarunt licere clericis seruire Deo in ecclesijs, ob spem ascendendi ad dignitates illarum: immo Gelasius in cap. consuluit. 74. dist. dixit in hæc verba, *Commoda presbyteri propensius quàm diaconi consequantur, vt hac saltem ratione constricti, & honorem quem fugerant appetere nitantur, & quæstum.*

Tertiò quòd Valerius Max. lib. 2. cap. 1. de Areopago, ait vberrimum virtutis alimentum esse honorem. & Cicero à Chistianis probatus, & à S. Aug. relatus lib. 5. de Ciuit. Dei cap. 2. *Honor alit artes.* & Iuuenalis Satyr. 10. *Quis virtutem amplectitur ipsam præmia si tollas?*

Quartò quòd glossa recepta in d. cap. quid proderit. dicit expressè per illum textum, licere clerico seruire in ecclesia, ad quærēdam aliquam dignitatem, modo principaliter ob id non seruiat: cui similis est glo. 1. cap. hoc ad nos. 59. dist.

Quinto

Quintò quòd glo.cap.cõsuluit.de vsur.habet,quòd licèt peccet qui mutuat principaliter ob lucrum,non tamen qui principaliter id facit vt iuuet proximum; & quia id ratio dictat: quàmuis minus principaliter, & secundariò id speret. & glo. cap. cum esset. de simon. & cap. cùm ad nostram.de elect.aiunt, simoniam quidem admittere illum,qui prælato inseruit principaliter ob beneficium ecclesiasticum præsertim interueniente pacto: non autem qui principaliter ob alium iustum respectum inseruit;licèt secundariò,& minus principaliter ob illam spem inseruiat. Quod pulchrè de more declarat Adrian.quolib. 9.artic.2.sub litera L,M,N,O. Facit denique glo.illa celeberrima,cap.1.de cleric.non residen.lib.6. quæ ait; peccare quidem eum qui surgit ad matutinas preces principaliter propter distributiones quotidianas: nõ autem illũ qui surgit principaliter,vt Deo inseruiat; & minus principaliter & secundariò, vt eas lucretur.

40 Quinto infertur ratio excusandi superiores præcipientes aliqua sub pœna temporali,& subditos obedientes ob eam eis;qualia sunt citata per Gratian.in cap 1.2. 3.& 4.26.q.6.& cap.irrefragabili.de offi.ord.& cap. vt clericorum. de vit.& honest cleric.cum multis alijs Pontificijs & Cæsareis decretis, quibus superiores metu pœnarum cogunt subditos ad agendum bona, & ad abstinendum à malis: videri enim posset alicui, hoc esse peccatum, eo quòd videatur incitare subditos ad peccandum; nempe ad obediendum ob finem excusandi se à pœna temporali; quod est quoddam bonum temporale,& tale bonum non potest esse finis actus virtutis. & si subditi peccarent obediendo propter pœnam, peccarent etiam superiores præcipiendo aliquid sub ea:quia facientes & consentientes,&c.cap.notum.2.quæst.1.& cap.1. de offic. deleg. Sed ratio excusandi à peccato tam superiores, quàm subditos est, quòd ipsi non statuunt pœnas ea mente,vt subditi principaliter ob eas obediant:quia id esset velle vt peccent;& nonsequenter ipsi peccarent,dicto cap.notum. 2. quæst.1. sed potius ea vt inferiores obediant principaliter ob virtutem, & minùs principaliter ob pœnas;& ita non peccant:quia non iubẽt quicquam, qđ sine peccato nequeat impleri per inferiores si velint: & si ipsi obedieant eis principaliter,vl euitent pœnã; peccãt quidem quoad forum interius, non culpa superiorum,sed sua propria:cùm possint ea sanctè implere solius virtutis amore,aut saltem eius amore principaliter, & minus principaliter pœnæ timore: amplectentes illud, *Oderunt peccare boni virtutis amore.* & fugientes illud, *Oderunt peccare mali formidine pœnæ.* Itaque quicunque principaliter præcipiunt vel obediunt ad pœnam, peccat quoad forum interius;qui verò principaliter ob virtutem,& minùs principaliter propter pœnam,rectè agunt; qui verò penitus ob solam virtutẽ obediunt;meliùs agunt:& experientur illud falsum dictum glo. cap. 1.de collus.deteg. *Deus non est remunerator verborum,sed aduerbiorum.* idest, non remunerat bona facta, sed bene facta.

41 Sexto infertur ratio, qua excusantur legislatores, & alij pij & eruditi, qui in Indijs & alibi solent inuitare fideles muneribus, & blanditijs ad fidem catholicam; & parentes filias ad religionem, ne innuptæ pereant; & heri siue domini qui promittunt præmia famulis confitentibus & communicantibus extra quadragesimam; & qui statuunt in ecclesijs distributiones quotidianas horis canonicis interessentibus: licèt enim secundo videri possent peccare, eò quòd incitant ad faciendum actus virtutum propter bona temporalia, & sic ad peccandum; excusantur tamen eò quòd qui talia promittunt, & statuunt non ea mente id faciunt, vt ij quibus illa promittuntur, ob ea principaliter moueantur; sed vt per ea veluti per calcaria, minus principaliter moti & impulsi, ea bona principaliter ob Deũ, vel virtutem faciant. sicut glos. singularis, quæ penultima est, cap. 1. de cleric. non resid. lib. 6. probè sensit: nam qui contraria mente mouerent, vel mouerentur, peccarent.

42 Septimo infertur, quòd omnia illa quæ probant licitum esse seruire Deo ob timorem malorũ, vel amorem bonorũ; quale est illud Matth. 10. *Eum timete qui potest animam & corpus perdere in gehennam.* vbi timete, significat, seruite cum timore, secundum Gratia. 23. quæst. 4. in summa, qualia item alia multa, quibus olim sub lege naturæ & Mosayca, & post eas sub lege gratiæ, Deus ipse multos ad iustitiam, vel ad augmentũ eius traxit, & trahit amore bonorum temporalium, & timore malorum temporalium vel æternorum, iuxta illud Esaiæ. 1. *Bona terræ comedetis*, adiuncto cap. non omnis. 5 quæst. 5. cap. Nabuchodonosor. 13. quæst. 4. quòd omnia inquam intelligenda sunt de amore, quo bona temporalia minùs principaliter timentur: timor enim seruilis quo principalius mala pœnæ timentur, quàm mala culpæ; & qui hominem ita afficit, vt nolit peccare propter pœnam, peccaturus, si ea non immineret, peccatum est, & mortiferum quidem, si tale est illud, à quo propter timorem abstinet: nec eum charitas compatitur; sed seruilis ille quo timetur quidem malũ pœnæ, sed minus principaliter & minus quàm malum culpæ, & quo ad Deum accedimus, bonus est, & donum Dei; vt colligitur ex S. Thom. 2. 2. quęst. 19. per totam, præsertim art. 4.

43 Octauo infertur, non obstare prædictis, quòd licet petere à deo tẽporalia, iuxta illud prouerb. 30. *Tribue victui meo necessaria*. & quòd illud licet desiderare, quod licet & petere, S. Aug. lib. de orando Deum, ad Probam. Et quòd iuxta doctrinam Dominicam Matth. 6. & Luc. 11. qua docuit nos petere panem nostrum quotidianum. Et quòd petitio à Deo, act⁹ est virtutis, & nõ qualis qualis, sed religionis, quæ est moralium suprema, iuxta S. Thom. 2. 2. quæst. 81. arti. 6. & l. veluti. ff. de iustit. & iur. Infertur, inquam, hæc non obstare: quia aliud est obiectum vel materia actus virtutis, siue finis operationis de quo agunt prædicta; quod concedimus esse frequentissimè bonum temporale: aliud finis operarij & principalis, de-

C

lis, de quo loquuntur. Vnde qui petit à Deo victum vel temporalia bona non debet facere illa finem orationis suæ principalem, sed ipsum Deum, cui obsequitur orando vel volendo ad obsequendum ei, vel in gloriam eius. Quod vtinam omnes animaduertamus, licèt possit facere minus principalem, vt subtiliter declarat S. Bernard. serm. 40. super Cant.

SVMMARIVM.

44 FINIS *principalis actus virtutis nequeunt esse Laus, honor, fama & gloria.*

44 *Intellectus illius Pauli,* Qui gloriatur, in domino glorietur, &c.

44 *Prædicanti ob gloriam humanam non quæritur laureola doctoralis.*

44 *Bona honoraria esse bona fortunæ; ineptaque vt sint finis principalis virtutis.*

45 *Possunt autem esse finis minus principalis.*

45 *Restitutio bonorum pecuniariorum excusatur, si fieri non potest, absque amissione honorariorum.*

45 *Brauia ad honorem incitantia licita.*

45 *Coronas honoris varias, pro variis gestis Roma instituit.*

45 *Laureæ honoris literariæ tres, baccalaureatus, licentiatus, & doctoratus.*

46 *Honoraria bona quæ probant esse inepta pro fine actus virtutis, intelligenda de fine principali, & quæ contrarium probant de minus principali.*

47 *Laus quid, & in quo ab honore differat.*

47 *Laus etiam sine sermone literis sacris & canonis.*

47 *Laus non solum virtuti, sed etiam alijs bonis debita.*

48 *Honor quid?*

48 *Fama quid? & aliter quàm à iurisconsulto definita.*

49 *Gloria quid?*

49 *Reuerentia quid?*

50 *Honoraria bona. s. reuerentia, laus, fama, honor, & gloria conueniunt. Primò quòd nunquam aliud pro alio ponitur. Secundò quòd nullum eorum est virtus: & quòd bona externa fortunæ, excepta aliquando reuerentia: & quòd non sunt propter se amanda. Tertiò, quòd omnia illa sunt maiora quàm pecuniaria. Quartò quòd sunt minor quàm vita & alia corporalia bona.* 51.

51 *Bona honoraria præcedunt pecuniaria.*

51 *Intellectus l. si quidem. ff. quod met. cau.*

52 *Intellectus l. Codicillis. §. Matre. ff. de leg. 2.*

52 *Patrem magis tenetur diligere filius quàm filium.*

52 *Adulterij peccato cur maius homicidium.*

52 *Gloriam Romani gentiles cur vitæ præponebant.*

53 *Honore pro seruando moriendum vulgatum elogium, sed error, nisi.*

53 *Gloria pro seruanda non obijsse Eleazarum, sed pro virtute: quæ gloriam meretur.*

53 *Vitam honori & gloriæ, & virtutem virtuti præferendam.*

44 NOno infertur, quòd quinque illa bona honoraria, videlicet reuerentia, laus, honor, fama, & gloria humana, non possunt esse fines principales alicuius actus virtutis: & quòd quicunque ob ea principaliter facit aliquid, peccat: etiamsi illud, quod facit de se sit maximè bonum.

Primò quidem per illud Matth. 6. *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioqui mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cœlis est.* & paulo post. *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam ab inuicem accipitis?* per quod S. Aug. lib. 5. de Ciuit. Dei cap. 14. ait, amorem gloriæ humanæ fidei Christianæ obuiare; ad perditionem eius disponendo.

Secundò per illud Pauli. 2. ad Corint. 10. *Qui gloriatur in Domino glorietur.* idest, qui appetit gloriam, non appetat humanam, sed diuinam, quã cognoscendo, & amando Deum, & ea quæ ab eo habet, accepta ferendo illi, in eiusque gloriam referendo assequetur; vt in effectu ait S. Thom. super eod. cap. 10. & colligitur ex eo quod subiungit, *Non enim qui se ipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat.*

Tertio per illud S. Aug. lib. 5. cap. 13. de Ciuit. Dei. *Sanius videt qui laudis amorem vitium esse cognoscit.*

Quartò, quòd per illud ait S. Bernar. in sermonibus paruis fol. 18. laudem exteriorem hominum esse vanam, & interiorem conscientiæ minime sufficere: ideòque diuinam qua laudemur quærendam. Et per illud eiusdem S. Bernar. serm. 3. super Cant. col. 3. *sunt qui scire volunt vt sciantur: & turpis vanitas est.*

Quinto, quòd S. Thom. quolib. 3. art. 12. concludit, nõ quæri laureolã in cælo doctoralem, prædicanti bene ob gloriam. & Arist. Ethic. 1. ait nõ esse magnanimo curandum vt laudetur. & quidam sapiens ad quendam philodoxum dixit, *summa laus est non ambire laudem.* & Salust. de Catone, *Quo minus quærebat gloriam, magis eum illa sequebatur.*

Postremò per rationem qua fundat hæc omnia ille irrefragabilis syllogismus in secundo modo primæ figuræ, quem appellant Celarent, scilicet, Nullum temporale bonum fortunæ potest esse finis iustus principalis illius actus virtutis, vt supra num. 30. latè probatum est. At quodlibet horum quinque est bonum temporale fortunæ, vt suprà num. 5. probatum fuit. Ergo nullum illorum potest esse iustus finis principalis illius actus virtutis. Per quam eandem rationem syllogisticam significatur om-

nes

nes prædictas authoritates, & alias eis similes intelligendas esse de illis, qui finem principalem suorum actuum aliquod horum quinque faciũt; aut de illis qui hæc ea parte qua sunt vana vel mala quærunt: quod quando contingat infra dicetur. Per quam intelligẽtiam responderi potest eis, quatenus sequenti conclusione contraire videri possint.

45 Decimo infertur, quòd præfata quinque, scilicet reuerẽtia, laus, honor, fama, & gloria possunt esse fines minus principales actuum virtutum: & quòd qui eos agit, ob ea minus principaliter respecta, non peccat. Quod probatur primo per illud Matth. 5. *Luceat lux vestra coram hominibus.* & illud, *Sint lucernæ ardentes in manibus vestris.* Luc. 12.

Secundo per illud Pauli 2. ad Corinnth. 1. relatnm in cap. inter verba. 11. quæst. 3. *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ.* Et ne dicas eos agere de laude diuina, pondera, quòd loquuntur de laude consciẽtiæ propriæ, quæ est creatura.

Tertio quòd id efficaciter probatur, eo quòd bona pecuniaria licitè possunt peti à Deo, & appeti, & pro fine minus principali poni, vt suprà nu. 41. probatum est. At bona honoraria qualia sunt illa quinque maiora sunt, quàm pecuniaria, iuxta illud Prouerb. 21. *melius est nomen bonum quàm diuitiæ multæ.* & illud Eccles. 41. *Curam habe de bono nomine; magis enim permanebit illud, quàm mille thesauri magni pretiosi.* & illud Aristot. 4. Ethic. *Honor est maximum bonorum.* receptum à S. Thom. in multis locis, præsertim. 2. sec. quæst. 119. articu. 1. ad 2. cui consonat l. in peculium §. fin. ff. de vsur. & glo. penu. cap. suam. de pœn. & glo. extraua. ad conditorem. Io. xxij. vers. Hono. de verb. signi. quod adeò quidem est verum, vt excusetur quis à restituendo bona pecuniaria, quandiu nequit ea restituere saluis honorarijs; vt probat Caie. tom. 1. opusculo. opuscu. 14. quem nos sequimur in Manuali, cap. 16. num. 44. Cum igitur omnium consensu, liceat desiderare bona pecuniaria, & pro fine minus principali ponere, à fortiori licebit desiderare, & pro tali fine ponere honoraria, argu. cap. cum in cunctis. de elect. & authen. multo magis. C. de sacros. eccle.

Quarto, quòd brauijs & coronis propositis olim sapientes procurarũt incitare homines ad honorem & gloriam quærendam. Athenienses cũ oliuarum corona Periclem illustrassent, polliciti fuerunt eundem honorem eis, qui similes illi euaderent, auctore Valerio Max. lib. 2. cap. Areopagi. & Plinius testatur Populum Roma. cuius legibus totus fermè Christianus orbis vtitur, varias coronas pro varijs gestis instituisse: nempe, ciuicas, vallares, murales, rostrales, &c. quin & Christiani passim, etiam Pont. Max. auctore, varias in varijs regnis instituerunt academias, & honores Mineruales; vt laureas primas, quas baccalaureatus; & secundas, quas licentiatus; & tertias, quas doctoratus vocant, vt ad studiositatem & litterarum studia, magis, ac magis accẽdantur scholastici. quod vtique non per-

mittere-

mitteretur; nisi licitè illa possent esse fines minus principales actuum virtutis studiositatis, & aliarum.

46 Vndecimo infertur, quòd vt omnia quæ allegati possunt ad probandum nil horum quinque debere appeti, nec ob aliquod horum fieri; sunt intelligenda de illis, quando pro fine principali ponuntur; vel quādo sunt vana, vel mala, vt diximus in fine corollarij 8. ita omnia quæ adduci possunt ad probandum quòd illa possunt appeti, & ob eā fieri aliquid, sunt intelligenda de illis, quando non sunt vana, neque mala, & pro fine minus principali ponuntur. Per quam resolutionem, quam plurima subobscura clarescunt.

47 Duodecimo infertur, dicendum esse, quid sunt & in quibus differant quinque præfata bona, scilicet reuerentiā, laus, honor, fama, & gloria. Et laus quidem definitur esse sermo elucidans magnitudinem virtutis. secūdum Arist. 1. & 2. Rhetor. cui definitioni, licèt ab omnibus probetur, addenda est particula; quatenus est ad aliquem finem ordinata: quia vt S. Thom. asserit in 2. 2. quæst. 103. art. 1 ad 3. & D. Anton. 3. par. tit. 5. capit. 10. §. 1. sub finem. laus ab honore differt; eo quòd hic est testimonium absolutum alicuius excellentiæ, verbis, vel alio signo exteriori exhibitum: illa verò testimonium relatiuum alicuius excellentiæ, referēs eam in alium finem verbis tantum exhibitum. Vnde Aristot. 1. Ethic. dixit, optimorum non esse laudem, sed aliquid maius ea: quia optimum non refertur in aliud. Per quod vbi supra dixit S. Thom. Deo secundum illam eius ineffabilem essentiam, non conuenire laudem, sed summam latriæ reuerentiam, & honorē: quia est maior omni laude, Eccles. 43. secundum vero effectus eius, qui in vtilitatem nostram ordinantur, sic, iuxta illud Esai. 63. *Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus.* & clemen. si dominum in sanctis eius laudare iubemur. de reliq. & veneratio. sanctorum. qua de differentia pulchrè dixit quidam

Est honor in portu, cum puppis ab æquore venit.
Laudibus inceptum continuatur opus.

Addendum item secundo, quòd sacræ litteræ, sacrique canones per verbum laus, non solum intelligunt illam exteriorem, quæ verbis fit, cui soli definitio præfata conuenit, sed etiam & magis interiorem, qua Deum Angeli laudant; iuxta illud, *Laudate Deum omnes Angeli eius.* Psal. 148. qua creditur Zacharias mutus laudasse, Luc. 2. & multi audientes Apostolum ad Colos. 3. & cap. 1. 92. distin. cantant & psallunt in cordibus suis Domino.

Addendum tertio, quòd per illud verbum, virtutis, in definitione positum, intelligendum est omne bonum etiam si non sit morale: quia sunt ingenium, iudicium, memoria, eruditio, ars, vires, agilitas, & alia multa, quæ iure laudantur.

48 Honor autem definitur, vt prædictum est, exhibitio reuerentiæ in testimonium alicuius excellentiæ. cui per proximè dicta videntur addenda illa verba, sine eius in alium finem relatione.

Fama vero definitur à Calistr. in l. cognitionis. §. existimatio. ff. de varijs, & extraor. cog. esse dignitatis illæsæ status, legibus ac moribus cõprobatus. cui licèt etiam nemo aduertat addendum est, illam quidem aptã esse proposito Calistrati, non tamen nostro. Tum quia secundum illam, non esset fama, nisi de virtute: cum tamen in nostro proposito, sit de ingenio, & alijs; de quibus diximus esse etiam laudem: vnde Geneseos 6. Gigantes appellantur viri potentes & famosi: Tum quia iuxta illam definitionem, nullus infamis haberet famam; cum tamen multi, qui vno respectu sunt infames, altero habeant famam ingentem, vt Alexander Magnus, Iulius Cæsar, & alij multi: Quare fama ad propositum nostrum definiri potest, esse attestatio popularis de re aliqua, argum. cap. non sunt audiẽdi, 11. quæst. 3. & cap. qualiter & quando. in 2. de accusatio. cum glos. & citatis ab ea.

49 Gloria verò est clara cum laude notitia, secundum S. Ambr. in cap. 1. ad Roma. quem sequitur S. Thom. 1. 2. quęst. 2. art. 2. & melius 2. 2. quęst. 103. art. 1. ad 3. & melius 2. 2. quęst. 132. art. 4. & lib. 3. contra Gentiles. cui etiam addendum, quòd verbum, laude, in ea positum nõ debet ita stricte intelligi, ac supra definitum est: fieri enim potest, vt alicui contingat gloria sine laude verbi, per honorem facti, vt satis contigit Mardochęo Hester 6.

Reuerentia definitur à Thoma Vualdensi, in lib. de sacramentalibus. cap. 118. art. 6. animi reputatio, qua quis bonitatem alterius magnificit, vbi pulchre ait hęc quattuor, reuereri, honorare, laudare, & glorificare, ita sese habere, vt posterius priori aliquid adijciat. Reuereri enim est animo magnificare. Honorare verò, id aliquo signo exteriori significare. Laudare verò; id verbis facere. Glorificare autem, longè lateque id expandere.

50 Decimotertio infertur etiam dicendum, in quibus quinque supradicta conueniant, & quidem primo conueniunt, quòd licèt strictè sumpta, ita vt dictum est, differant; conueniunt tamen in eo, quòd frequenter assumuntur latius, aliud pro alio: nam gloria nonnumquam comprehendit omne testimonium approbatorium, & vnius, iuxta illud Pauli 2. ad Corinth. 1. *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* relatum in dicto cap. inter verba. 11. quęst. 3. ad idem Hierem. 9. & cap. gloria episcopi. 12. quęst. 2. cap. sacerdos. sub fin. 1. quęst. 3. & trad. S. Thom. 2. 2. quęst. 132. arti. 1. Honor item comprehendit laudem, vt docet S. Thom. 2. 2. quęst. 103. art. 1. ad 3. Laus item honorem, vt in definitione supradicta, & declarat S. Tho. in 4. dist. 15. art. 3. quęst. 2. declarans quoddam D. Ambrosij dictum.

51 Secundò conueniunt, quòd nihil eorum est virtus, nec moralis nec intelle-

intellectualis: quia vt post S. Thom. 1.2. quęst. 71. artic. 1. in pręludio 4. num. 11. Manualis Confessar. declaramus. Virtus est habitus & qualitas mentis habentis eam. & nullum horum est talis: quodlibet enim eorum est extra mentem eius cuius est; vt palam patet, & probat Boetius lib. secundo de consolatione, & S. Thom. 1.2. quęst. 2. art. 3. & ita sunt bona externa, & fortunę, excepta sola reuerentia, qua quis considerans suam paruitatem, humilitatem, & vtilitatem, insufficientiam, & in omne peccatum propensionem, reueretur se ipsum quatenus est à Deo multis donis naturalibus, & gratuitis donatus; subijciens omnia sua, quatenus sunt sua, omnibus, quę à Deo habet, quatenus sunt eius.

Ex quo infertur, quòd non sunt propter se tantùm amabilia, vt supra dictum est num. 9. nec consequenter possunt esse fines iusti principales aliquorum bonorum actuum per prędicta num. 30. suntque inferiora bona virtutibus omnibus, quas in dicto num. 5. diximus esse amabiles etiá propter se tantùm.

51 Tertiò conueniunt in eo, quòd omnia illa sunt maiora bona quàm pecuniaria, vt infrà probabitur.

Quarto cōueniunt in eo, ꝙ sunt minora vita, salute, & alijs bonis corporalibus: horū.n. dn̄s solus Deus est, Deute. 32. *Ego occidā, & ego viuere faciā*. & Sap. 16. *Tu es Domine qui vitæ ac mortis potestatē habes*. & quàmuis eius diuina Maiestas huius dominij partem communem fecerit Reipub. cap. ille gladius. 23. quest. 4. non tamen particularibus cap. si non licet. 23. quest. 5. qui tamen sunt domini præfatarum quinque rerum, vt latè monstramus in 6. concl. dictæ repet. cap. inter verba.

Nec obstat, l. isti quidem. ff. de eo quod met. caus. ibi, *Viris bonis stupri metus maior quàm mortis esse debet*. per quam quidam aiunt infamiam esse morte peiorē: quod tamen illa non probat: sed aliud longe diuersum, scilicet mortem præponendam stupro. quod Odoffredus sentiens, ait, ibi probari animam esse anteponēdam vitæ corporali: cui consentit ibi Alb. aiens per eam probari moriendum esse potius, quàm peccare mortaliter.

52 Nec etiam obstat l. codicillis. §. matre. ff. de legat. 2. per quam aliqui dicunt probari, peius esse marito, vxoris adulterium, quàm mors: quia responderi potest primò, quòd illa eius verba, *Filium nostrum occidit, & alia peiora fecit*. quæ in hoc inducuntur, verificari possunt, vt ibi annotauit Iacob. de Aren. in occisione patris. Peior enim videri debet viro bono patris occisio, quàm filij: quoniam & si multa inclināt quem ad magis amandum filium quàm patrem, plus tamen tenetur amare patrem, qui fuit principium causæ, & fons eius, quàm filium cuius ipse causa est; vt rectè probat S. Thom. 2. 2. quęst. 26. art. 5.

Secundò responderi potest, quòd præfatus §. matre. non loquitur de morte propria, sed de morte filij: & ita vt maximum solum probaret, marito peius esse adulterium vxoris, quàm mortem filij. quod nil contra

dicta concludit. Quanquàm nolumus negare, maius peccatum esse occidere filium alicuius, quàm cum vxore eius adulterari: quoniam hoc est contra 3. præceptum 2. tabulæ Decalogi: illud verò contra 2. et per hoc perimitur vita iam habita; per illud autem impeditur habenda, vt S.Thom.declarat, 2.2.quest.122.art.3.

Tertiò nouè sed verè ad illas ambas leges responderi potest Paulum, & Scęuolam earum auctores fuisse Romanos gentiles, quos pro summo bono gloriam, & famam duxisse D. Aug.testatur lib.5.de Ciuit. Dei cap. 12.his verbis, *Romani gloriam ardentissimè dilexerunt, propter eam viuere voluerunt, pro ea mori non dubitarunt.* ob quod Tulium grauissimè reprehendit; & ita eorum hac in re sententia, tanquam Christianæ legi contraria repellenda est cap.contraria. de consecr.dist. 5.

53 Tertio non obstat illud vulgatum elogium, *Pro honore moriendum.* quia id est vulgatum erratum, si vt sonat intelligatur: nam etiam Ethnicus Aristo.3.Ethi.dixit, non esse veram, sed falsam fortitudinem eam, qua quis pro pudore, vel honore moritur: & ita vt aliqua ex parte verum sit verba illa pro honore; accipienda sunt, pro eo quod honorē meretur, nēpe pro virtute, siue theologa; putà fide, spe, vel charitate; siue morali, puta iustitia, & veritate, fortitudine, & constantia, temperantia, & castitate; & alijs.

Quarto non obstat illud quod de Eleazaro, 2. Machab. dicitur, quòd gloriosissimam mortem magis quàm odibilem vitam complectens voluntariè præibat ad supplicium. Non enim ille pro gloria humana mortem sustinuit; sed pro lege diuina obseruanda: & ita pro virtute religionis, quę gloriam merebatur. Quare magnopere persuadere sibi omnes debent, nobiles pręsertim, & milites, qui magis in hac re peccant; ne tanti faciant laudem, honorem, famam & gloriam, vt pro eis, vel pro vitanda ignominia vitam corpoream, vel spiritualem prodigant: uitam autem animę, virtutésque ipsius tam morales, quàm theologas tanti ęstiment, vt eo sint semper animo, quòd malint vita, membrísque corporeis destitui dilacerarique quàm eas deserere: sintque parati ad fortissimè pugnādum, repugnandumque vsque ad mortem, pro fide Regi, Reipublicęq; pręstita, seruanda pro legum diuinarum, & humanarum obseruantia; per quam summus honor acquiritur in hac vita caduca, & gloria sempiterna in illa stabili patria. Amen.

SVMMARIVM.

54 *HONORARIORVM bonorum, quæ sunt quinque, appetitus vel contemptus suapte natura, neque bonus, neque malus.*

54 *Bona quæ quis facit nosse & velle ab aliis probari licet.*

55 *Honorariorum bonorum appetitus vel contemptus fit bonus ex bono fine,*

qui triplex ponitur à S.Tho.cui adduntur alij tres. & 56.

56 *Honor exhibetur & recipitur iustè cum debetur,& sponte datur.*

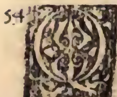
57 *Bonorum honorariorum,quæ quinque sunt,appetitus & cōtemptus sit malus ex fine malo,qui contingit tripliciter.*

58 *Honorariorum bonorum appetitus,non referens ea in aliud est malus.*

58 *Actus omnis fine bono apto carens, malus,etiam si malo quoque careat.*

58 *Otiosum omne deliberatum,quale est quod fine caret,malum.& ideo nullus actus in indiuiduo indifferens.*

59 *Honorariorum bonorum appetitus inordinatus vt plurimum veniale peccatum,sed quinque casibus mortale. Quod ipsum dicendum de contē ptu eorum. num.60.et etiam de appetitu & contemptu cæterorum bonorum vtilium.et de conplacentia, & displicentia, de obtentu omnium tam honorariorum, quàm aliorum vtilium.num.61.*

54 Vinto conueniunt in eo, quòd appetitus vel contemptus horum quinque suapte natura, neque est bonus, neque vitiosus. Tum quia non est peccatum, vt ait S. Thom. quolib. 10.art. 13.& 2.2. quęstio.132.art. 1. quòd aliquis bonum suum cognoscat & probet: dicitur enim 1. ad Corinthios 2. *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus; sed spiritum, qui ex Deo est; vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.* Similiter etiam non est peccatum, quòd aliquis velit bona opera sua ab alijs approbari: dicitur enim Matth.5. *Luceat lux vestra coram hominibus*. Persius item aiebat.

Non ego cum scribo,si fortè quid aptius exit,
Laudari metuam; nec enim mihi cornea fibra est.

Tum quia bonitas vel malitia naturalis actus ex obiecto, siue ex proportione obiecti ad actum sumitur, vt probat S.Thom.1.2.quęst.18.art. 1. maxime ad 1. At obiectum eiusmodi appetitus,siue proportio obiecti ad illum,nil mali, nec contrarium rationi de se continet. Vnde S. Tho. quolib.12.art.13. concludit neque appetitum, neque contemptum famę esse de se bonum, vel malum: idemque concludit de appetitu glorię in dicta q.132. art.1.

55 Decimoquarto infertur ex proxime dictis, quòd pręfatorum quinque bonorum appetitus assumit rationem boni ex fine bono & apto. Ille autem,vt S.Thom.ait vbi supra est triplex, primus cum appetuntur ad gloriam Dei. Secundus cum appetuntur ad vtilitatem spiritualem proximi, vt bono exemplo proficiat. Tertius cum appetuntur ad vtilitatem proprię animę, vt in bonis quę in se cognoscit ex testimonio laudis alienę studeat perseuerare ac crescere: nam si vtilitas animę proximi pro fine desiderij laudis posita efficit illud bonum,à fortiori vtilitas animę proprię:cū magis quis teneatur diligere se, quàm proximum,cap. si non licet. 23.q. 5.l.pręses.C.de seruit.

Quibus

Quibus addo quartum finem quotidianum, cum appetuntur ob vtilitatem exteriorem propriam vel aliorum. quod passim inuenias in eis, qui cupiunt laudari, honorari, & glorificari de bonis suis, genere, habitudine, conditione, & id genus alijs, tamquam medium adipiscendi coniuges, vel alia munera, & officia sibi conuenientia. in eis item qui cupiunt laudari de dulci cantu, sana doctrina, & dexteritate legendi, scribendi, pręlegendi, patrocinandi, & gubernandi arte, vt stipendia mereantur condigna. In eis item, qui pręfata cupiunt vt filijs, cognatis, famulis, & alijs necessarijs suis aliqua bona vtilia eorũ contemplatione eueniant; qui non videntur peccare, sed bene agere. Quod tamen intelligendum est, cum vtilitas pręfata temporalis actu, vel virtute refertur in Dei amorem, vel obsequium, aut in vitam honestam suam; vel aliorum bonorum maiorum bona temporalia minora, per supradicta, nu. 30. & ea quæ scribit S. Tho. in 2. lib. sent. dist. 38. art. 1. sub finem. & art. 2. in 3. arg.

Addo & quintum finem, quando appetuntur eo quòd sunt debita, vt eruditè dixit Caiet. 2. 2. quęst. 131. art. 1. quod procedit etiam si non referantur in alium finem: nam sicut licet dare & accipere pecuniam debitam, eo quòd sit debita, quod est iustitię virtutis actus; ita etiam licebit dare & accipere laudem & honorem debitum: cum pari ratione id sit actus iustitię, iuxta illud Roma. 13. *Reddite omnibus debita; cui tributum tributum; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.*

Addo sextum finem; cum ea desiderantur, vel recipiuntur non tamquam debita, sed tamquam dona gratiose oblata per alium ex amicitia, charitate, magnanimitate, vel humilitate: vt cum quis minor altero, recipit ab eo honorem debito maiorem. quod passim fit; & probatur esse bonum à S. Tho. post Senec. 2. 2. q. 106. art. 1.

56 Decimoquinto infertur, quòd appetitus, & contemptus horum vitiatur, redditurque malus. Primo quidem, ex fine malo: quia, vt prędictum est num. 30. sine vlla exceptione vera est illa regula topica. *Cuius finis malus est, ipsum quoque malum est.* Secundo, cum illa sunt vana: sunt autem vana ex mente S. Thom. 2. 2. q. 131. art. 1. & quęst. 132. art. 1. & de malo. quæst. 9. & Abulensis super Matthæ. cap. 6. quæst. 3. vbi etiam Maior. S. Anton. 2. part. tit. 3. cap. 5. §. 1. & Caiet. in prædictis duobus articulis. Primum ex parte materiæ ex qua illa desiderantur, eo quòd est illis indigna; puta, quia est nulla; eò quòd verè non est illa excellentia, ex qua desiderantur, vel est mala, malitia culpæ, iuxta illud, *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?* Psal. 51. qui gloriantur cum malè fecerint. cap. quàm graue. de excess. prælat. aut ita vilis, quæ nil horum, aut non tantũ, quantum ex ea desideratur merentur. Deinde ex parte eius à quo quæruntur; putà cùm desiderantur ab homine, pro certiori & maiori testimonio, quàm ipse de illa dare possit. Postremò ex parte eius qui ea desiderat; putà, quia ea in debitum finem nec actu nec virtute referat: quàmuis

enim Abulensis vbi supra addat quartum modum, & S. Thom. alibi possit videri addere alium; omnes tamen reducuntur ad prædictos tres, vt monstrauimus in præfata repet. cap. inter verba. conc. 5.

57 Decimosexto ex his infertur, omnem appetitum horum quinque adeo absolutum, vt neque actu seu actualiter, neque virtute, seu virtualiter ea in alium debitum finem referat, esse malum, saltem veniale. Tum quia nil horum est propter se tantum amabile; neque consequenter potest esse finis & medius, vt prædictum est nume. 5. Tum quia omnis actus humanus hoc est deliberatus carens fine bono, malus est; etiam si fine malo careat; eo quòd est actus ociosus, & omnis actus ociosus etiam verbalis tantum est malus iuxta illud Matthæi 12. *De omni verbo otioso, quod loquuti fuerint homines, reddent rationem*. Et eo quòd ea quæ homo agit, vt homo, id est deliberate, debet agere propter aliquem finem aptum: alioqui vanè agit; & omnis vanitas est peccatum, iuxta illud Psal. 4. *Vt quid diligitis vanitatem? &* illud Psalm. 118. *Auerte oculos meos, ne videant*
58 *vanitatem*. Tum quia appetitus pecuniæ absolutus in nullum finem relatus, est malus, & inordinatus, vt colligitur ex S. Thom. 2. 2. quęst. 118. art. 1. & 2. At eadem ratio est de his quinque quoad hoc, per prædicta. Tum quia ea ratione vterquè Thom. 1. 2. quęst. 18. art. 8. concludit nullum actũ deliberatum in indiuiduo esse indifferentem, sed bonum, vel malũ: quia si caret fine bono, licèt careat etiam malo, est malus: nam debet ob aliquem finem fieri: alioqui est otiosus, & consequenter malus. Tum quia gloria in nullum alium finem ordinata dicitur inanis & vana; & appetitus glorię vanæ peccatum est, vt probat S. Thom. in prædicta quęst. 132. articu. 1. & eadem ratio militat in alijs quattuor, per prędicta.

59 Decimoseptimo infertur, quòd appetitus & desiderium horum quinque licèt etiam quando est malus, vt plurimum veniale tantum sit peccatũ; mortale tamen est in quinque casibus. Primo cum appetũtur de malo culpæ mortali, vt exprimit Caiet. 2. 2. quęst. 131. art. 2. addit. 1. licèt id ibi non exprimat Aquinas. & ante Caietanum expressit S. Anton. 2. par. tit. 4. cap. 1. §. 1. per illud Psal. 51. *Quid gloriaris in malitia?* quod licèt primo aspectu non concludat, cum gloria quærens de malitia veniali, non peccet mortaliter; satis tamen concludit consideranti, quòd mens Prophetæ fuerit dicere eiusmodi esse malitiæ; gloriari de aliqua malitia; cuiusmodi est illa; & gloriari de malitia veniali, esse veniale; & gloriari de mortali, mortale, facit cap. quàm sit graue crimen in clericis, cum malefecerint gloriari. de excess. prælat. Secundo, cum appetuntur in mortalem irreuerentiam Dei, vt Cyrus, de quo Ezechiel 20. *Eleuatum est cor eius, & dixit Deus, Ego sum*. Tertio, cum aliquod horum plus quàm Deus amatur, iuxta illud Ioan. 12. *Dilexerunt magis gloriam hominum quàm gloriam Dei.* Quarto, cum in aliquo eorum ponitur vltimus finis, vt multos olim Romanos posuisse supra ex August. probauimus. Quando autem in aliqua

re crea-

re creata constituitur vltimus finis, supra num. 21. prædiximus: addentes raros esse Christianos qui id faciant. Quinto cum aliquid horum præponitur obseruantiæ legis ad mortale obligantis. quod plus satis vsitari constat ex eo quòd passim videas viros, & etiam mulieres eo animo, vt malint peierare, vindictam de lædente, vel iniurio sumere, simoniam saltem clam admittere, subditos opprimere, violare iustitiam, laudare peccatores, præsertim Principes in desiderijs animarum suarum; quàm gloriam, honorem, famam, dignitatem, vel principem locum perdere. Hos quinque casus, in quibus appetitum horum quinque diximus esse mortiferum in dicta repet. cap inter verba conc. 5. ad duos contraximus: nunc autem videntur contrahendi ad tres. Primus cum appetuntur ex malo mortifero. Secundus, cum in eo finis vltimus constituitur, vel ob id frangitur lex ad mortale obligans. Tertius cum ad mortale aliquod malum referuntur.

60 Decimooctauo, quòd eadem quæ dicta sunt de appetitu horum quinque, dicenda sunt de illorum contemptu; nempe quòd ille de se neque bonus, neque malus est; quòdque bonus fieri potest præstituto ei vno ex sex finibus, quibus appetitum eorum diximus rectum fieri; quòdque est malus si nullo fine bono circundetur: etiam si nullo fine malo denigretur: quòdque potest fieri malum ex parte materiæ; vt fit, cum quis laudẽ ex virtute, & gratia Dei prouenientem contemnit. Et ex parte modi, vt cum quis minoris quàm par est, testimonium diuinum vel humanum de suis bonis habeat. Et ex parte contemnentis; vt cum quis ea in aliquem malum & inordinatum finem contemnit: quòdque aliquando potest esse malus mortifere; vt est cum quis laudem de gratia Dei manantem despicit, aut in illo contemptu, finem vltimum, vt quidam philosophi fecerunt constituit, seu ob eum aliquam legem, sub mortali pœna obligantẽ infringere statuit: aut tertio, cum in mortiferum finem eum refert.

61 Decimo nono, quòd idem est dicendum de auro, & argento & alijs bonis pecunia æstimabilibus, & de eorum appetitu & contemptu, quod diximus de prædictis quinque bonis honorabilibus; videlicet, quòd desideriũ, vel contemptus eorũ de se in genere, neque malus est, neque bonus: quòdque fieri potest bonus per vnũ ex sex finibus prædictis: quòdq; si nullo illorum circundetur, erit malus, licèt nullo malo circundetur; quòdque erit malus, & mortiferus tribus casibus præfatis.

Vigesimo quòd eadem quæ diximus de appetitu & contemptu, eadem ratione dicenda sunt de amore & actu ea quærendi & refutandi, & de quæsitorum complacentia, & displicentia. Quibus est consequens, quanta nos cura esse oporteat, vt cùm hæc vel illa desideramus, amamus, quærimus, odimus, aut refutamus, & in eis quæsitis complacemus; ipsum Deum, beatitudinem, vel honestam, siue virtuosam vitam pro fine præstituamus: simul doleamus, quòd toties eiusmodi actus, ob finis debiti defectum

fectum vanè conceperimus, & egerimus. Consequitur item alio delectu quàm hactenus à me audito, debere vti concionatores, in carpēdo præfatorum appetitu, & laudando eorumdem contemptu: ne scilicet, omnem horum quinque appetitum absolutè vituperent, neque eorum contemptum laudent.

SVMMARIVM.

62 *HONORARIA bona, quæ sunt quinque, tum demum pro fine minus principali rectè poni; cùm referuntur in alium aptum: aliàs, non cū pulchra declaratione.*

63 *Laudis, gloriæ, vel honoris de excellentia, qua quis caret, appetitus non est mortalis contra Abulen.*

63 *Iustitiæ non contrait, volens quod suum non est, si non est alienum.*

64 *Laudem vel gloriam ob humanam facere principaliter quod institutum est principaliter ad gloriam Dei, non est mortale, contra Ang.*

64 *Doctoratum in Theologia sine mortali potest assumi principaliter ad gloriam humanam ab idoneo.*

64 *Gloriam ob humanam facere aliquid, tanquam ob pretium vel aliàs differunt.*

65 *Intellectus dicti quotidiani Gregorij de laudis requisitione.*

66 *Laudis, & gloriæ bene & malè appetitæ quinque exempla quotidiana.*

67 *Actus ex se bonus, ne fiat malus, ob præstitutionem honoris & aliorum bonorum vtilium pro fine exigi.*

62 Igesimoprimo infertur, id quod hactenus nūquam fuimus ausi asserere: nempe non licere appetere, neque pro fine etiam minus principali ponere ista quinque; nisi referendo illa actu, vel virtute in alium finem bonum, & aptum; neque eadem, immo maiori ratione, alia bona pecuniaria. Hoc ipsum esse dicendum de contemptu eorundem, ac consequenter non solùm esse peccatum saltem veniale, inseruire Deo, Papæ, Regi, vel alijs prælatis & magnatibus, principaliter propter bona pecuniaria, vel honoraria; sed etiam inseruire principaliter propter Deum ipsum, vel beatitudinem, vel alium debitum finem; & minus principaliter propter bona honoraria vel pecuniaria; nisi ea rursus actu, vel virtute in aliquem finem bonum, & aptum reflectātur. Non oportet autem, mea sententia, vt finis in quem hæc reflectuntur sit adeo altus, ac est is quem requirit actus principalis, qui propter altiorem finem fit. Exemplum de illo qui amat vel colit Deum principaliter propter ipsum, & minus principaliter vt cōcedat ei victum, vel aliquid aliud temporale optatum, ad iustè, honestè vel temperatè viuendum: is enim bene facit, licèt illum victum, siue bonum, minus principaliter intentum, nō

referat

referat in ipsum Deum, qui est finis actus principalis amandi eum infinitè maior, quàm vita honesta, studiosa, iusta, vel temperata, in quam refert illum victum, vel bonum optatum minus principaliter intentum.

63 Vigesimosecundo, quòd non est vera illa dura opinio Abulensis super Matth. cap. 6. quæst. 3. quòd omnis appetitus laudis, honoris, aut gloriæ humanæ de re falsa; puta de excellentia, quæ non habetur, est peccatum mortale. Tum quia S. Thom. 2. 2. quæst. 131. arti. 2. quem ipse pro se citat, non ait illud de omni appetitu vanæ gloriæ de omni re falsa, sed de falsa in irreuerentiam Dei redundante. Tum quia non obstat eius ratio, scilicet quòd omnis iniustitia est peccatum mortale, vt ait S. Thom. receptus 2. 2. quæst. 58. art. 4. & quòd contra iustitiam est, appetere id quod suum non est: quoniam illud procedit quando appetitur id, quod non solum non est suum, sed est alienum: nemo enim dicit esse peccatum mortale appetere diuitias, quæ non sunt suæ, modò nõ sint alienæ, nec velit eas cum præiudicio alterius. Et ita non erit mortale, appetere laudem & gloriam ob aliquam excellentiam, quam quis non habeat, modò illa sine vllo rei publicæ, vel priuatæ, præiudicio appetantur; vt si quis laudari cupiat, de castitate, fortitudine, viribus, & ingenio quod non habet, ita tamẽ vt nulli ex eo præiudicium eueniat.

64 Vigesimotertio infertur, quòd non videtur etiam vera illa opinio Ang. in summa, verb. vanagloria, quæ habet esse peccatum mortale prædicare, missare, sacramenta ministrare, & alia eiusmodi quæ principaliter in gloriam Dei sunt instituta facere principaliter in gloriam & laudem propriam. Tum quia is casus non est de quinque superius expressis, in quibus solis authores docent appeti gloriam esse mortale. Tum quia nulla efficaci ratione probatur. Tum quia Sylu. in eodem verb. vanagloria; dixit quòd eam opinionem consequeretur, dici posse, væ væ, toti statui ecclesiastico. Et ita non solum Syluest. sed etiam is qui adiecit postillas ipsi Angelo contrarium tenent.

Pro Angelo tamen facit primò illud S. August. lib. 1. de doct. Christia. *Diuina scriptura principaliter ordinatur ad honorem Dei, in quo Deus contemnitur, si principaliter ad alterius honorẽ ordinetur.* Secũdò pro eo qđ D. Ant. 2. par. tit. 3. c. 6. §. 4. determinat, quòd assumẽs gradum magisterij, aut doctoratus ad gloriam suam principaliter peccat mortaliter. Tertiò, quòd videtur simonia, facere eiusmodi opera spiritualia, ob aliqua horum quinque principaliter, vt asserere videtur Adrianus, quolib. 2. à littera H. vsque ad S.

Ad horum tamen primum respondet postilla prædicta, quòd verbum principaliter, quo vtitur S. Augustinus, soluit quæstionem, intelligendo, per illud, ponere vltimum finem in gloria: quæ tamen respõsio displicet. Tum quia intentio S. Augustini est, ponere differentiam inter sacram scripturam, & alias res, quæ secundum hanc expositionem non inueniuntur: quoniam

quoniam etiam vtendo alijs ab ſcriptura ſacra in gloriam humanam, po nendo finem vltimum in illis, eſſet peccatum mortale, vt prædictum eſt num. 21. & ſeq. Quare reſpondendum eſt quòd D. Auguſt. per ly contem nitur, non intelligit contemptum expreſſum, nec talem tacitum, qui ad cō ſtituendum peccatum mortale ſufficiat; ſed ad veniale tantùm; longè ta- men grauius quàm id quod reſultaret ex eo quòd alijs vteretur ad eun- dem gloriæ finem. Ad ſecundum reſpondeo, negando illud dictum D. Anton. procedere in eo, qui eſt dignus illo gradu quod antea Sylu. verb. Doctor. quęſt. 4. negauit. Ad tertium reſpondeo illud eſſe verum de illo qui exercet ſpiritualia, pro gloria, tanquam pro pretio illorum: nos autē loquimur de illo qui exercet illa ad gloriam, vt eam aſſequatur; ſed non tanquam pretium eorum: vt quando fiunt ad preces & gratias, quæ non ſonent pretium: quàmuis plurimum certè cauendum exiſtimo ab huiuſ- modi peccato, quod ſaltem valde graue veniale eſſe negari nequit.

65 Vigeſimoquarto infertur, emolliendum eſſe illud D. Gregorij, ſatis du- rum & terribile in homilia ſuper parabolam de decem virginibus, Matt. 25. ſcilicet, *Cauendum ne per hoc quod rectum geritur, fauor, aut gratia humana quæratur, & appetitus laudis ſurrepat, eoq; à mercede vacuetur.* id enim crudè acceptum, cogeret omnia ferè humana bona opera dam- nare: quotus enim quiſque eſt, cui, vt Cicero ſentit, res præclaras agenti aliquis laudis appetitus non ſurrepat? Intelligamus ergo illud eſſe verum iuxta prædicta de requiſitione, ſiue appetitu inordinato, quo principali- ter requiritur laus de bono quod geritur; & etiam de illo quo minus prin cipaliter illa quæritur propter ſe ſolam; vel non referendo eam in aliquē finem; vel non in debitum; vel referendo in malum: non autem de re- quiſitione ordinata, qua minus principaliter quæritur laus, propter ali- quem debitum finem, in quem actu vel virtute refert eam expetens.

66 Vigeſimoquinto ex proxima illatione inferuntur quinque. Primum quòd orans vel aliud bonum agens ob laudem, vel fauorem humanum quo aſſequatur aliquod beneficium eccleſiaſticum, vel aliud munus quo eſt indignus, meritum perdit, & peccat, ſiue principaliter, ſiue minus prin cipaliter, ob ea id faciat: quia requirit laudem ob finem in ſe malum. Se- cundum, quòd qui orat, vel aliud bonum facit principaliter ob ipſam ſo lam laudem etiā non ordinatā in malum finē, meritum perdit & peccat. Tertiū, ꝙ qui colit vel amat Deū, principaliter, vt ſit ei calcar, quò fiat tēpe rans, vel abſtinens, meritū perdit & peccat: quia finē principalē actus ma- ioris virtutis, ſ. charitatis & religionis facit minorē virtutem. ſ. tēperantiā vel abſtinentiā. Quartū, ꝙ qui ieiunat, & abſtinet, vel ſobrius eſt, vt aſſe- quatur laudem & gratiam humanam, quo ab illis appellatur ad aman- dum & honorandum Deum, qui ſunt actus charitatis, & religionis virtu tum longè maiorum, quàm abſtinentia, & ſobrietas non peccat, & mere- tur. Quintum, quòd qui orat vel aliud bonum facit principaliter propter

Deum,

Deum, vel alium debitum finem; minus autem principaliter ob laudem, in quantum eſt quoddam bonum, ſed non propter ſe ſolum appetibile, non perdit meritum, nec peccat, modò eam in aliquem finem debitum referat. Quæ omnia profectò inculcanda erant à Concionatoribus; vt rem adeò quotidianam calleremus, & ſcrupulos, quos illud Gregorij dictum gignit vitaremus:

67 Vigeſimoſexto infertur, quòd duo requiruntur, vt actus ex ſeſe boni non inficiantur præſtituendo eis pro fine bona vtilia, quæ ſunt omnia pecuniaria & honoraria. Alterum, vt non quærantur propter ſe ſolum, ſed propter aliud in ſe amabile. Alterum, vt non præſtituantur, pro finibus principalibus eorum, vel referantur in finem illis actibus congruum.

Ad hoc autem vt non inficiantur per præſtitutionē bonorum honeſtorum & delectabiliū per ſe amabilium, ſatis eſt quòd non fiant fines principales actuum maiorum virtutum, ſiue referantur in alium, ſiue non.

S V M M A R I V M.

68 *Actvs quibus candidati ſpecimen ingenij, eruditionis, artis, virium, & aliarum dotium exhibentur ad promerenda præmia plus merentibus propoſita, quomodo vt ſint boni fient.*

69 *Intellectus quorundam Domini dictorum, & aliorum doctorum.*

73 *Eleemoſynam maiorem largiri, eo quòd publicè, vel à maiore petatur, nō eſſe malum. ſed melius eſſe curare ne ſic petantur.*

73 *Eleemoſynam publicè largiri debere prælatos.*

73 *Bona bene facere publicè non eſſe facile omnibus; ideo fugiendus multis epiſcopatus.*

74 *Honor iam quæſitus, cur magna cura conſeruandus.*

74 *Actuum de ſe bonorum, cur bona pars mala.*

74 *Bona inſignia publicè facturus, quid præmeditari debeat, ne cibi toxica fiant.*

68 Vigeſimoſeptimo infertur, quòd actus currendi, ſaliendi, equitandi, haſtis, ſagittis, bombardulis, & cannis ludendi; prælegendi etiam diſputandi, concionandi, canendi, pulſandi, organa, miſſandi & alia eiuſmodi, quibus agilitatis, roboris, ingenij, artis, dexteritatis, eruditionis, induſtriæ, dotiūmque aliarum inditarum, aut quæſitarum ſpecimen præbemus, ſunt boni ſi ea principaliter agamus, vt per eos Deo placeamus; vel vt beati fiamus; vel quia recta ratio id dictat; vel quia ſunt honeſta, etiā ſi minus principaliter ea faciamus, vt pallia, & brauia, pulpita, cathedras, ſacerdotia, officia, & alia munera eccleſiaſtica, ſcholaſtica, ſæcularia, militaria, vel alia quæ magis idoneis promittuntur, aſſequamur; modo ea in aliquem finem bonum actu, vel virtute collimemus, & reflectamus.

69 Vigesimooctauo,infertur,quòd in illo Matth.cap.6.*Ne iustitiam vestrã faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis.*illa coniunctio,vt,denotat finem principalem,neque actu,neque virtute in alium finem debitum relatum.Et è contrario in illo Matth.5.*Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona,& glorificent patrem vestrum, qui in cælis est.*denotat finem minus principalem,& in alium debitum relatum. Quæ concordia videtur aptior illa, quam Io. Gerson tradit in secunda par. alphab.39.in tract. de temperantia. col. 3. Infertur & illud, quod expressius quàm alij dixit Maior,Matth..cap.6.col.1.scilicet,quòd quærens gloriam propriam propter laudem,& gloriam Dei,non quærit gloriam inanem. Consequitur item,quòd Abulensis Matth. 5.col.33. & Caiet. ibidẽ aiunt,soli Deo,& non facienti quærendam gloriam per bona opera;intelligendi sunt,de gloria principaliter desiderata, & non de relata in Deum, vel alium finem debitum.

70 Vigesimonono infertur, quòd non desumitur hinc argumentum adeò validum, vt aliqui putant, ad confirmandam illam hæresim, quæ habet; omnia nostra opera esse peccata saltem venialia, per illud. Esai. 64.malè intellectum, *Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ.* licèt enim dolenter consideremus, quàm plurima opera nostra etiam suo genere bona, fiant mala ob finis circunstantiam, ex eo quòd multa fiant ob finem malum mortaliter,vel venialiter;multa in finem debitum non referuntur: complura principaliter propter bona temporalia,vtilia & honoraria,quæ cõstat esse mala,saltem venialia per prædicta num. 44.& non pauca, quæ licèt principaliter fiant propter Deum;vel quia recta sunt;fiunt tamen minus principaliter ob bona temporaria, præsertim laudem & gloriam, in nullum alium finem debitum, actu neque virtute relata, quæ etiam sunt peccata venialia per præmissa, num. 57. Quàmuis etiam inquam, hæc ita sese habeant; quàmplurima tamen fiunt ob solum finem debitum, & multo plura ob illum & alium minus principaliter actu vel virtute, siue virtualiter,relatum in finem aliquem debitum, iuxta id quod de ralatione virtuali & actuali supra,num. 18. est dictum.

71 Trigesimo infertur, expedire plurimum, meminisse illud magni patris nostri Augustini in cap.4.regulæ nostræ. *Alia quacunque iniquitas in malis operibus exercetur vt fiant: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur vt pereant.* Illud item Magni Gregorij supra num.65. citati & declarati, videlicet, *Sæpe vos fratres admoneo, praua opera fugere, &c. nunc autem compellor dicere, vt & bona magna cautela faciatis, ne per hoc bonum quod geritur, fauor aut gratia humana requiratur, ne appetitus laudis surrepat, & quod foris ostenditur, intus à mercede vacuetur.* Illud item Magni Basilij, qui curabat, vt quoties in pontificalibus missaret, diceretur ei; *Pater nondum est sepulchrum tuum perfectum, fac vt perficiatur.* quò appetitum laudis, & honoris mortis memoria refrena-

ret.

ret. Expedit, inquam, meminisse hæc tria, in omnibus nostris actis, præsertim quoties sese nobis aliqua opera insignia publicè facienda offerent; qualia sunt in materia virtutis latriæ, siue religionis, missa publica præsertim cantanda, & maximè in pontificalibus, euangelij lectio, capitulum, antiphonæ, & orationis cantandæ: qualia in materia iustitiæ sententiam in grauioribus causis in magno consessu ferre: qualia in materia fortitudinis, & magnificentiæ, pugnæ veræ vel vmbratiles, sumptus grandes, & apparatus maximi: qualia in materia studiositatis prælectiones, disputationes publicæ, & specimina ingenij, memoriæ, artis, eruditionis, & aliorum donorum tam inditorum quàm quæsitorum, ad brauia, & præmia habilioribus proposita exhibenda. Operæ precium, inquam, faceremus cum eiusmodi agēda occurrerint, meminisse prædicta, & omnino cauere in primis, ne nostræ actioni vllus finis malus, præsertim mortiferus, præstituatur; ne ve vlla res temporaria, pecuniaria, vel honoraria principaliter intendatur; immo neque minus principaliter, sine debita in alium finem iustum relatione actuali vel virtuali: simulque nostræ actionis principalis finem facere Dominum solum ipsum beatificatorem, vt ei placeamus, & beatitudinem quam prætendimus, vel virtutem aliquam ipsi actioni aptam, vt eam exerceamus; vel vt rationi supernaturali, vel naturali, aut humanæ, quæ id dictat, satisfaciamus. Quòd si aliqua alia bona temporaria, pecuniaria, vel honoraria, his adiunxerimus, illud fiat minus principaliter, & secundariò, cum eorum actuali vel virtuali in fines proximè dictos relatione; inuocatione illa præmissa, *Actiones nostras quæsumus Domine aspirando præueni, & adiuuando prosequere, vt nostra hæc operatio à te incipiat, & per te incepta, in te ipsum finiatur, per CHRISTUM D. N. Amen.*

72 Trigesimoprimo inferuntur hæ, quæ sunt quotidianæ, decisiones dubiorū, super quibus olim interrogati fuimus. Prima est Io. Gers. 2. par. tit. de temperant. alphab. 39. nempe quem non malè, immo benè mereri, si aliud non desit, largiendo maiorem eleemosynam publicam, quàm fuisset largiturus secretam; modò minus principaliter illam maiorem laudē de maiori eleemosyna requirat, eamque actu vel virtute in alium finem debitum referat.

Secunda non esse peccatum, immò meritum, si adsint cætera, largiri maiorem eleemosynam pauperi absenti, pro quo petit aliquis amicus, vel vir egregius, quàm dedisset, si pauper ipse, vel alius homo gregarius eam petijsset, modo minus principaliter, & non principaliter respiciatur persona.

73 Tertia peccare illos, qui absque aliqua de magna causa procurant, aut consulunt, vt petatur ad aliquod opus pium publicè per egregiam quampiam personam Dei amore, vt maior eleemosyna fiat, quàm si secretò, vel per alias personas gregarias fieret, seruatis tamen modis

bus exercitij; quoniam oportet eos agere multa bona publice, & subest eis periculum faciendi ea tantum, vel plus ob humanum fauorem, quàm alium finem debitum.

74 Nona decisio est Abulens. super Matth. cap. 6. q. 3. col. 2. scilicet dignum esse vituperio eum, qui honorem iam quæsitum non curat conseruare. Tum quia, vt ille inquit, honor sicut non potest iuste quæri nisi per virtutem, & aliquam veram excellentiam; ita nec perdi iuste, nisi perdita illa, tum per illud præceptum Ecclesi. 41. *Curam habe de bono nomine*. Tum per illud Apost. 2. ad Cor. 9. *Melius est mihi mori, quàm vt gloriā meam quis euacuet*. Tum quia idem, quod maxime duco notandum, etiam de gentilitia nobilitate se laudauit 2. ad Corinth. 11. ibi, *Hebræi sunt & ego: semen Abrahæ sunt, & ego.* & illud Machab. 9. *Absit vt fugiamus ab his, & inferamus crimen gloriæ nostræ.* Tum quia crudelem esse illum, qui famam negligit, intelligi inordinate definit S. August. in cap. non sunt audiendi. 11. quæst. 3. Tum quia licèt magis curandum sit de virtute vel excellentia vera, quàm de honore vel laude illi debita: eo quòd honoris perditio frequenter sine culpa eius, cui debetur contingit, cap. renouātes. 22. dist. nihilominus tamen curandum est de honore; ne vulgus, quod nouit effecta, & eorum causas ignorat, videns quem ab honore decidisse, præsumat eum virtutem quoque & excellentiam amisisse; & ex eius casu præsumpto, scandalum accipiat ob speciem mali; à qua vt caueamus Aposto. relatus in cap. cum ab omni specie mali. de vit. & honest. cleric. præcipit 1. ad Thessa. 5. Tum denique, quòd ob quinque fines bonam famam & honorem desiderare conuenit, vt in repetit. cap. inter verba. 11. q. 3. conc. 5. scripsi: quorum quartus est, vt constantius virtutes colamus: reputantes nos tanto esse obligatiores, tantoque plus peccaturos, si contra fecerimus; quanto magis credimur eas colere.

SVMMARIVM.

75 *AVCTOREM iuste potuisse, debuisseque suum honorem defendere.*

76 *Apologia in eos, qui falsis & impertinentibus de causis nisi sunt persuadere Romæ infensum esse Auctori Regem Philippum huius nominis II.*

75 Rigesimosecundo infero ex proxime dictis, nō solum potuisse me iuste, sed etiam debuisse chistianè defendere meū honorem, & famam, quam falsis & impertinentibus de causis tollere; aut certe grauiter minuere proximis diebus tentarūt quidam in hac amplissima Roma totius orbis Christiani theatro & capite, præsidente illi Sanctissimo D. N. Pio V. Pontif. Max. multis

multis nominibus merito, cum primis prædecessorum suorum sanctissimis conferendo; æquandoque, quo Ecclesiæ vniuersæ Principe, redeunt aurea sæcla, & aurea regna; patratque Deus Opt. Max. contra infideles mirabilia. Quam defensionem feci per epistolam quandam apologeticam ad Illustrissimum, & Excellentissimum Ducem Alburquerquensem, Mediolani Gubernatorem; quam, quia, vt audio, aliqui parum correcte transcripserunt, statui eius tenorem verum huic corollario subijcere.

Tenor Epistolæ præfatæ apologeticæ.

ILLVSTRISSIMO, EXCELLENTISSIMOQ. D. DON GABRIELI A CVEVA DVCI ALBVRQVERQVENSI, GVBERNATORIQ; MEDIOLANI, &c. IVSTISSIMO, PIENTISSIMOQVE PRINCIPI,

MARTINVS AB AZPILCVETA Doctor Nauarrus, S. P. D.

76

Vlta, diuque versans, Princeps præcellens, constitui tandem ad tuam præcellentem, vereque Christianam benignitatem confugere; quo me pro tua in Christum pietate, & in me charitate, qua parte honestè poteris, à labijs iniquis, & à lingua dolosa, liberes: præsertim apud Sanctissimum D. N. Pium V. Pontificem Maximum, & apud Regem, & D. N. Philippum II. Monarcharum summum; quod nemo potest, mea sententia, efficere aptius. Tum quia nemo tui ordinis Princeps, vtrique gratior & fidelior creditur. Tum quòd nemo magnatum, qui præfatum nostrum Monarcham cis Alpes repræsentant, adeo bene ac tua Excellentia me familiamque meam nouit: quippe qui multo tempore tanta charitate, prudentia, humanitate, ac fideli vigilantia, Nauarram Prorex eius gubernasti, quãta nemo alius eam ætate nostra; tantaque cum omnium Regnicolarum laude tua, & eorum mœstitia concordi, exinde istuc fuisti missus; quanta nemo alius antea fuerat euocatus: tametsi multi alij virtutibus, dignitate, ac opibus præcellentes; & in his pater tuus ille iudicio, experientia, ætate, rebus gestis, & alijs nominibus vere magnus eam gubernarunt.

Negotium, quod me ad tuam Excellentiam confugere facit, tale est. Iam inde à duobus annis, nescio neque cupio scire à quibus, neque quo spiritu, cœpit in vulgus spargi, Regem præfatum esse infensum mihi, malèque velle; dudum autem his proximis diebus, cum de quibusdam magnis honoribus distribuendis hic tractaretur, asseueratum: ex eoque illatum, oportere, ne Sanctissimus D. N. Patrèsque purpurati, vlla egregij amoris signa in me ostenderét; suamque assertionem quatuor argumentis

dicuntur

quòd iuxta S. August. relatum in cap. non sunt audiendi. 11. quæst. 3. *Crudelis est qui famam suam negligit*: quia mea infamia, eo quòd tam publicam gero personam, plurimis esset scandalo: cum nō sit par credere summum, benignissimumque Regem tantam iram, nisi ob maximum crimē in me conceptum iri, authoritatique meæ, meisque opusculis derogaret, o busq; cognatis meis, & toti Nauarræ officeret; immo & aliqua ex parte gloriæ tanti Regis detraheret, apud eos qui me intus & incute noscētes, sciunt me non odio Maiestatis eius, sed amore dignum.

Necessitate igitur in hoc adactus, primum argumenta præfata singulatim diluam. Deinde adiungam alia, per quæ vnà cum his quę dilutionibus miscebo constabit me circiter annos 50. non solum qualiter qualiter, sed insigniter de præfata Regis Maiestate, deque patris eius illius summi Imperatoris, deque eius matris illius summæ Imperatricis benemeritum; & ideo præsumendum, non esse mihi eum infensum, neque male velle, sed potius bene.

Ad primum igitur præfatorum argumentorum respondeo, impudētissimè dictum esse, ac testimonium falsissimum: quòd in aliquo meorū operum scripserim Nauarram iniustè à præfato Rege teneri. Tum quòd palam & notorium est, me nunquam ea de re in eis tractasse, neq; vllam mentionem fecisse. Tum quòd palam quoq; est mea omnia opera priusquam typis excuderentur, per magnum Regiæ Maiestatis Castellæ concilium examinata & priuilegio munita fuisse. Tum quòd palam etiam est stultissimi vanissimiq; hominis futurum fuisse, id scribere in terris tanto Monarchæ subditis, in præsentem scribentis, suorúmq; perniciem, nullo diuino, neque humano iure ad id cogente; nullaque vtilitate ad id suadēte; & quòd gratia Deo Opt. Max. non vsq; adeo insanio, & desipio. Tum quiā plurimi qui meum confessariorum & pœnitentium Manuale seriò legere, dixerunt, quòd ego in eo assero Nauarram iustè à Regibus Catholicis teneri; etiam si non esset verè illorum, eo argumento id colligentes, quòd in cap. 17. nu. 60. dixerim, *Restitutionem alienarum rerum non esse faciendam, quando per eam consequerentur maxima damna publica: ob idq; non esse facilè damnandos Reges, qui tenent aliqua aliena, etiam si scirent, non esse sua, modo probabiliter crederent, eorum restitutionem consequutura grauissima suorum regnorum incommoda.* Ex hac enim propositione adiuncta altera, quam sæpe dixi, videlicet, prudentissimos quosq; rei militaris Hispanos iudicare per restitutionem præfati Regni, aperiū iri ostium inferendi maxima damna in alia Regna Hispaniæ per montes Pyreneos, inferunt, me dixisse, Reges Catholicos non teneri, ad restituendam Nauarram; etiam si nollent non esse suam. Quanquam ego nullum verbum penitus feci de Nauarra, neque de vllis alijs dominijs, super quibus inter vllos Monarchas controuertitur: neq; an in eiusmodi casibus sit cōmpensatio aliqua facienda, nec ne. Tum quia frequenter

conſtantiſſimeq; verbo aſſerui,tam in Gallijs, quàm in Hiſpanijs, quòd nunquam Reges Catholici ſua ſponte,Regnum illud alijs,qui ſuum eſſe prætendunt,relinquunt. Tum deniq; quòd cum illa pacifera Regina & domina noſtra Iſabella te Pro rege Nauarræ traijceret in Hiſpaniam,& in domo natalis mei vno die requieſſet multis viris Principibus Hiſpanis,& Gallis,qui eam comitabantur, aſſerentibus præfatũ Regnum mox reſtitutum iri Vindocinenſi, qui eam vſque ad Roncam vallem comitatus fuerat,contradixi,nitens præfato, (quod eſt irrefragabile) fundamento. Quin & licentiato perdocto ab Ainciondo conſiliario præfati Vindocinenſis Excellentiæ tuæ (ni fallor) noto,mihi verò etiam amico,(quia emphitheutarum mei ordinis Roncæuallis cum primis præcipuus eſt) cum paulò poſt tranſitum præfatæ Reginæ ſcripſiſſet ad me propediem, ſe,cum Rege ſuo in domum præfatam, qua erat iter in curiam Regiam diuerſuros,eo quòd iam habita fide publica, ſiue ſaluo conductu, ornabant iter ad acceptandam reſtitutionem. illi, inquam,mihi hæc ſcribenti,reſcripſi, demirari me incogitantiam & imprudentiam eius & omniũ Gallorum,& multorum Hiſpanorum, etiam magnatum, qui crederent eam faciendam. Eidemq; ſecundo replicanti quòd Regia noſtri Regis Maieſtas, (quem ego ſoleo dicere nunquam mentiri) promiſerat Henrico II. ſocero ſuo, reſtituere illam ei quam ipſe appellabat ſuam Reginam,ſi monſtraret ſe non poſſe illud abſque peccato mortali retinere; & quòd facilè id ipſa eſſet ei monſtratura: triplicaui duo. Alterum, quòd præfatus Rex adeo erat Chriſtianus,quòd non ſolum Regnum Nauarrę, ſed etiam Toletanum,& totam Caſtellam reſtitueret,ſi quis ei perſuaderet,non poſſe illa,ſalua ſuæ animæ ſalute detinere;quippe qui optimè nouit,parum prodeſſe homini totum mundum lucrari,ſi animæ ſuæ detrimentum patiatur. Alterum,quòd nullatenus id poterat illa ei monſtrare:quoniam, eſto, probaretur ei non eſſe illud eius, non tamen poterat probari,& minus monſtrari non poſſe illud iuſtè retinere:quia vt ipſe poterat facilè videre,in prædicto meo Manuali iure conſtat, non eſſe neceſſarium reſtituere alienum,quando ex eo maxima damna publica probabiliter timerentur.Et quòd ex facto conſtabat totam prudentiam bellicã Hiſpanorum iudicare,grauiſsima damna Regnis Hiſpaniæ probabiliter timeri poſſe per huiuſmodi reſtitutionem euentura:quamobrem moneret ſuum Regem,ne ſe vanis impenſis,& laboribus oneraret, vaniſq; moleſtijs tanti Regis Maieſtatem faſtidiret,alias (ſi ei videretur) ſibi quæreret compenſationes. Qua mea triplicatione factum fuit, vt à vana ſpe decideret Vindocinenſis,Princeps alioqui virtute bellica ſummus; & nõ fuerit vſus fide publica, ſiue ſaluo conductu à Maieſtate Regia ſuam curiam adeundi iam ei dato, quod de hoc negotio faſtidioſiſſimo tractaret. Ob quod ſolum officium vtriq; parti,ſine alterius iniuria præſtitutum, ab vtroque poteram præmium petere; quia tunc amici erant, ſed

malui ab ipso, qui hæc vidit, & inspirauit, Deo sperare illud. per quæ palam est, impudentissimè mihi obijci primum. Addo quòd imprudenter dum volunt videri in Regem officiosi, sunt in eundem inofficiosi: quoniam multi qui norunt me, de tangentibus animarum salutem etiã verbo cunctanter respondere solitum, facilè credere possent, cunstantius tale quid scriptum contra tantum Regem, & in opere typis, & in Hispania excusso: neq; id vllatenus nisi veritate cogente facturum: ob idq; illi assentiri. Per quæ satis superque dilutum est primum.

Ad secundum respondeo, pudere debere illos velle Romæ Romanis persuadere Regiam Hispaniæ Maiestatem malè mihi velle in Hispanijs, eò quòd ipse hic fassus fuerim nullo me suæ curiæ munere ab eo donatum. Primum, quia malignè inuertunt ad finem probandi odium in me tanti Regis ea, quæ candidè asserui ad finem vt magis crederetur mihi de laudibus eius disserenti. Deinde quòd eodem argumento probarent Maiestatem eius, quæ in omnes, etiam exteros præcellenter est benigna; odisse omnes quos ipse nouit, & vulgus æstimat eius munificẽtia dignos; si eos muneribus suæ curiæ minimè donaret: immo & Maiestatem Apostolicam, & Francicam odio habuisse summum illum Thomam Aquinatem, qui eorum in Imperijs degens, nullo ipsarum curiarum munere functus fuit. Et ne respondeant quòd ille fuit religiosus, considerent me quoque iam inde à 67. ann. esse talem, quamuis imperfectum & infirmũ; vt ille perfectissimus & sanctissimus. Quæ consequentia quàm absurda sit, nemo non videt cum multis alijs de causis quàm odij passim id contingat: putà, quia nòn egent eis vel nõ expetunt ea, vel non petunt, vel tanquam eis minus expedientia, minimè acceptant: vel quia solius potentię diuinæ est omnes pro meritis donare. Ob quarum aliquas causas, id erga me ab eo factũ, in eodem ipso loco quẽ ipsi citant, affirmo in hæc verba: *Quia contentus & supra merita ornatus honore ac honorarijs quatuor prædictarum, quæ celeberrimæ sunt academiarum, nunquam curiæ Regia munera, in hunc vsque diem ambiui, neque petij, neque accepi.* Præterea, quòd, licèt non acceperim, oblata tamen mihi fuere: nam Deus quem in testem inuoco, nouit, quòd ante 35. annos, cùm nondum Salmaticæ vllã cathedrarum maiorum nactus essem; oblatus fuit mihi locus in Cõcilio Regio Regni Nauarræ, quod solet residere Pampilonæ, vna cum canonicatu illius Ecclesię Cathedralis. Nouit item quòd maiora mihi desiderarunt, & promiserunt Cardinalis ille termagnus Gubernator Ioan. à Tauera & episcopus Pacensis Suarez, qui tunc plurimum non abs re apud Cæsarem & Cardinalem præfatum valebat, posteaq; decretorum cathedram in eadem Salmantica obtinui; & antequàm primæ functionis, adeptus Conymbricam Lusitanię iussu Cęsarum migrarem: immo & postquàm migraui, vt in Castellam redirem: quę tamen omnia literas & scholas feruenti animo insequenti, iustè, mea sententia, minoris illis fuerunt.

Nouit item Deus ipse, ad quem modum ab hinc circiter quindecim annos cum cathedra Conymbricensi (vt aiunt) iubilata per Pinciam, in qua curia Regia residebat, in patriam Nauarram redirem, Reuerendissimus Ispalensis Donnus Ferdinandus Valdesius, quem vtinam in cælo inueniamus, benignissimè suscepit, & ardenter desiderauit, vt in magnum Inquisitionis concilium; cui præsidebat, cooptarer: adijciens palam, è republica futurum, vel creando nouum aliquod munus mihi aptum, in curia Cæsarea retinere. Quæ licèt agnoscerem esse meritis meis longe maiora, recusaui tamen: quia de consensu gloriosissimorum illorum Lusitaniæ Regum, nullis pietate, prudentia pacis, belliq; in infideles artibus secundorum, præfati Regis socerorum Dominorum nostrorum, vix obtenta, omnibus, (& in his etiam episcopatus, ad quem vacantem me præsentare voluerunt) prætermissis, omnino decreueram, in quadam insigni ciuitate extera illis solis ad hunc vsque diem nota, me includere, ibique nomine mutato incognitus aliquot annis incumbere opusculis, quæ edideram recognoscendis; & alijs quæ sub lituris habebam, poliendis & edendis, & manu extrema donādis. Nouit item ipsa Regis soror Germana Princeps Portugalliæ D. N. multis nominibus altissima, quæ tunc Regna eius gubernabat, cuique Manuale Confessariorum dedicaram, quàm obnixè illo eodem tempore percupiuit, ne ab eius curia discederem, significans id mihi futurum honori. Quin & vt me à prædicto proposito auerteret districtè iussit, vt duo Illustria canonicorum regularium monasteria visitarem; ad ea quæ egerem, illius potestate munitus: quod & feci; neque voluis mihi facere facultatem adeundi Nauarram, donec certior facta fuit, oportere me illò ire ad collocandas tres ex fratribus præmortuis neptes. Quin & postea cum in Nauarra, crure, casu mulæ in quatuor partes fracto, in lecto iacerem, iam conclamatus, per vnum cursorem, (qui quarta die à crure fracto ad me peruenit,) iussit vt ad suam curiam illico magno meo honori reuerterer: cui respondi; me ad maius tribunal vocatum, suum adire non posse. Nouit etiam Deus quòd Marchio ille Cortensis, Domnus Ioannes à Benauides Regi perdilectus, & qui eum imitatus nunquam mētiebatur, è Flandria in Nauarram rediens, dixit mihi, à magno illo Regis Erasso rogatum fuisse, vt disceret ex me, an possem & vellem Regiæ Maiestati, in Concilio magno Castellæ inseruire; cui respondi, me velle quidem vt par erat vbique terrarum Maiestati eius inseruire, sed ob præfatam causam tunc non posse id honestè facere.

Dicat nunc hic aliquis horum detractorum, cur ergo Regi iubenti vt essem Illustrissimi Toletani aduocatus, assensus fuerim, cum munus aduocandi longe minus honestum sit, quàm superiora, quæ dixi me recusasse? Cui respondeo, Maiestati eius notum esse, me à prima iussione, quòd licebat, supplicasse, causasq; cur id non debebam facere, proposuisse. At tum per Illustrissimi Compostellani, qui nunc est Ispalensis, & insignis

Cardina-

Cardinalis,& tunc erat Toletani iudex, litteras, secundo iussisse, vt omni excusatione, præterquam mortis posthabita illico Pinciam vbi causa tractabatur adirem: additis præfati Marchionis litteris, quibus significauit eum meam excusationem ęgre tulisse: caueremq; mihi plurimum, ne iterato id facerem. Itaque illico nondum cruris fractura satis sanata adiui, vt eius Maiestati secundo mihi iubenti, & adeo rem tam cordi habenti obedirem. Quod ipsum, vt facerem tua Excellentia à me super hoc consulta, consuluit, adiui reputans causam intra semestre, vel ad summum octo menses finiendam. quod & ipsi iudices subdelegati tunc certum putabant. Adiui certe non vt facerem voluntatem meam, sed eius, qui me mittebat Regis facultate ad id & pręcepto mei Pręfecti Roncæuallis factis, adiui non quidem quòd Reuerendissimum Toletanum vel de facie antea cognouissem; sed quòd eum putarem innocentem, eo quòd facile intelligerem, eum à rege tanta cura eius defensionem procurante plusquam vulgariter diligi. quod fieri nequibat à Rege tam catholico, credente ipsum à fide defecisse. Quamobrem etiam coram iudicibus eum ingenue admonui, ea me conditione ipsius defensionem acceptare, vt quàmprimum clare nossem ipsum hæreticum, libere desererem. Quod etiam ipsi placuit, & quia eum numquam ita noui hæreticum, (licet in eo falli potuissem) nec per eũ, nec per eius defensores factum est, quo minus causa finiretur, non licuit eum deserere: immo ne falso iactaretur, male me de illo sentire vt Maiestati Regiæ dixi, oportuit) non obstante senectute, neque debilitate relicta ex grauissima febri, quæ me paulo ante vexauit) huc venire ab vltimis Hispaniæ finibus, nempe Olysippone, prope quam literę Regiæ me inuenerunt. Per quæ omnia plus satis manet dilutum, secundum meorum detractorum argumentum, quo arguunt Regem mihi iratum, eo quòd eius curiæ muneribus non sim donatus.

Ad tertium autem fateor, immò gaudeo, me esse Nauarrum, & Cantabrum de antiqua illa gente, fidei Regibus præsertim datæ obseruãtissima, testante Platina in vita Ioan. vj. Cantabros, & Astures, qui omnium Hispanorum postremi Romanis adhæserunt, vltimos eos deseruisse: nullaq; quam nouerim, prodente historia vllum Nauarrorum fidem Christi, quam per S. Saturninum discipulum beati Petri susceperunt, in hunc diẽ (gratia Deo) deseruisse; & in impiam Iudæorum, Sarracenorum, Turcarum, vel Lutheranorum factionem transfugisse; etiamsi ab eis captus & per munera illectus, vel tormento in id adactus fuisset. Fateor item & gaudeo me progenitum à prædictis duobus palatijs, Azpilcuetæ videlicet & Iaureguicar, quod alio nomine dicitur Baztan: vnde Bazanes Castellani magnates originem ducunt; qui in saltu Pyrenæi montis, qua parte Vascones Celtas, à Celtiberis diuidit, sunt sita; quæque licèt non sint adeo opulenta, sunt tamen longe ante Carolum Magnum erecta, & nullo in hunc diem gratia Deo damnatæ sectæ sanguine contacta; quorum

alterũ alteri hoc solo nomine pręstat, quòd alterũ est vnũ ex duodecim, q̃ præfato Regno nascenti regendo fuere destinata. Quæ res adeo notoria, forte fuit in causa,ne mei æmuli vllam natalium,& puritatis generis antiquissimi Christicolarum notam obijcerent. Fateor etiam,& magno decori duco;quòd præfati eorum Domini vna cum suo duce Illustrimo Nauarræ Mariscalo Excellentiæ tuę cognato relictis suis laribus sequuti fuissent prę fatum Io. à Labreto Regem tunc temporis suum,& à se iuratum: quia licèt non damnem eos,qui de causis eis notis diuersum fecerunt;laudo tamen hos,quòd spretis suis sua iuramenta Deo reddiderunt. Quod magno illi Regis proauo Ferdinando,qui Catholici Regis cognomen primus adeptus fuit, adeo non displicuit, vt etiam laudaret eos, quòd imitarentur suos progenitores,qui patrem suum Regem Nauarræ & Aragoniæ contra filium proprium Principem aduersus eum rebellantem defendissent,& speraret eosdem posteaquam ei iuramento se obstringerent,nũquam ab eos defecturos. Quæ spes nulla eum ex parte fefellit, Rege ipso nostro, patrique suo Imperatore testibus locupletissimis;qui prę fato Mariscalo crediderunt primum Toletum, deinde Ispalim, & postea Regnũ Gallecię satis Galliæ finitimũ: prę fecerunt q; Concilio magno trium ordinum;& iusserunt,vt status & belli Concilio interesset:immo & tandem in prę sidem Concilij supremi destinatus obijt mortem, & fratrem eius D.Franciscum à Nauarra, cuius ego 14. ann. in Gallijs primum,deinde Salmanticę iuri vtrique incumbenti ductor & comes fui,ad duos episcopatus, & ad archiepiscopatum Valentinum euexerunt. Taceo fidem illius Illustris. Marchionis à Falces, cui etiam orbem nouum Rex credidit; & eius fratrum Illustrium ductorum militum à Peralta, qui signis Regijs prę fecti alij alibi terra, marique militantes, aut gloriosas mortes oppetierunt,aut insignem operam (vt unus eorum sub Excellentiæ tuę ditione) nauant: quorum ducatui semper progenitores mei adhę serunt. Taceo fortem, prudentemque illum Dionysium ab Eza cuius soror cuidam meo auunculo nupserat,cuiusque fidelitas, virtus,& opera insigniter enituit in seditiosos illos Castellanos, qui communitatis nomen sibi fecerunt, posteaquam à prę fato Rege Ioanne à Labreto dimissus Regia signa sequutus fuit;cuiusque trium filiorum maximo natu Carolo ab Eza non solum Plumbinum Regia Maiestas credidit, sed etiam istius arcis Mediolanensis aliquanto tempore Procastellanus,& bonę partis eius custos fuit, & alij duo ante triennium à Regia Maiestate honorifice aucti,alter in Flãdria,&alteri in Hispania fortiter Regi militant. Taceo fidelitatem magni Erassi & Castelli, qui Regi sunt à secretis, quorum progenitores idem, quod mei fecerunt. Taceo complures alios. id solum admoneo noto notius, & notorium facti permanentis esse, quòd ambo prę fatorum duorum palatiorum meorum auitorum Domini ante triẽnium à Regia Maiestate perpetuis stipendijs & alijs donarijs aucti,nunc in Pyrenęi mõ-

tis an-

tis angustijs cōtra Lutheranos resident. Alter, scilicet Dominus de Azpilcueta, qui est vicecomes Colinę Pręfectus Roncalibus, (genti omnium Celtiberorum suapte natura fortissimę) in ea parte qua Nauarram à Bearnio diuidit. Alter vero Dominus de Iaureguicar, siue Baztan, in ea pręfata parte, qua Vascones Celtas à Celtiberis seiungunt: in quācumque occasionem, cum suę domui fœderatis ad arma paratus. Per quę palam satisfactum est tertio meorum ęmulorum argumento.

Ad quartum respondeo; fateri, gaudereque me plurimum in Gallijs multo tēpore didicisse, docuisseque iura Pōtificia & Cæsarea; imo & eo vsque nominis peruenisse, vt à quibusdam Principibus viris inuitarer & rogarer ad consiliarij officium in magno Parisiensi Parlamento, eorum propria opera & pecunia coëmendum. solebant enim tunc eiusmodi officia vendi pro eis, quibus erat eruditionis nomen iurium celebre. Fateor hoc inquā illis; quos etiā contra profiteri oportet, me antequā Gallias adirem intra Nauarram & celeberrimam Complutensem (quæ in Castella noua est) accademiam artes liberales & Theologiam scholasticam didicisse. Et quòd postea in Hispanias è Gallis regressus, triginta circiter annos ea iura Pontificia docui, Salmanticæ quidem circiter 14. & Conymbricæ Maiestatis Regiæ parentū iussu quintuplicato sexdecim. Neq; vllus negat attulisse me à Tholosa Galliæ in Salmāticensē, veteris Castellæ academiā, oīum orbis Christiani cū paucis principē, solidā & perutilem iuris Pōtificij sapiētiā; sicut & post mè altero anno pdoctus iuxta ac perpius ille frater Franciscus à victoria solidam, vtilissimamque Theologiā ex eiusdē Galliæ Parisijs eadem inuexit: cum ante nos ambos integerrimus ille Siliceus in Regis magistrum à Cæsare delectus, & postea in Archipræsulem Toletanum promotus, & aliqui alij Parisijs in eadem Gallia adamussim docti, vtramque philosophiam, & alias artes liberales magnoperè in eadē auxissent. Si ergo illi quorū aliquot plures annos q̄ ego in Gallijs didicerūt, & docuerūt, nulla ob hoc nota imò laude dignos ducūt; cur ego solus damnor? An quia Regis duplicato iussu Reuerēdissimū Toletanum cum collegis meis tot annos iustè defenderim? An quòd charior quàm ipsi vellent cœperim esse Pio V. Pontif. Max. Patribusque purpuratis, & toti Romæ? Fateor item me Paululum gallicè balbutire, modò non negent præfatos eleganter, & ter maximum Cęsarem Regis genitorem elegantissimè loquutos. Fateor etiam me solere Gallias, in quibus est etiam Flandria cum vndecim alijs vt arbitror dominijs aucta, magnifacere; quas qui parui facit, neque illas vidit, neque Geographiam earum, neque res in eis gestas intelligit. Neque diffiteor me, qua parte par est, amare Gallias. Tum quia magna pars earum Maiestati Catholicæ paret. Tum quia, gratia Deo in eis didisci, quod eius ope fideliter nostrates docui. Tum quia, quo tempore ipse in eis degebam, magna erant in Deum religione, & Reges suos obedientia & inter sese simplicitate, humanitate mutua, dilectione, dulci-

que aç

que ac modesta consuetudine, ab omni vanitate superbiáque vt plurimũ aliena. Tum quia sunt proximi; quos omnes præcepto Christi teneor diligere: et iaminde à puero plurimum aduersor eis; qui aliàs eo solo nomine quòd sint illius vel illius gentis aut factionis oderunt. Quare frequentissime aduersatus sum in Nauarra, Nauarris illis, qui alios Nauarros, eo solo ꝙ essent alterius factionis, oderãt. In Gallijs, itẽ illis Gallis, q Castellanos eò solo ꝙ Castellani essent, oderant; non.n. Nauarros & Gotholanos, quorum copia magna solet esse Tholosæ, licèt nos omnes esse Hispanos nossent, sic aduersari solebam in Castella illis Castellanis qui oderant Francos eo solo nomine, quòd essent Franci; & qui iure vel iniuria facilè irridebãt & despiciebãt Portugallos: & in Portugallia Portugallis, qui iure vel iniuria facilè oderant Castellanos. & nunc plurimum defero Romanis, qui nos omnes cuiuscunque gentis homines, humanè tractant; & cum iudicio dignos honore suscipiunt, & amant; de alijs autem eò indignis parum curant, sed non eos afficiunt iniuria, nisi eis fuerint iniurij. Quod profectò proprium est Christianorum: quoniam secundũ Christianam doctrinam in omni gente, & factione, qui facit iustitiam, est Deo acceptus & amandus. Et contrà in omni gente & factione qui facit iniustitiam, est Diabolo acceptus & quatenus talis, odio habendus: & quia in omni gente & factione sunt boni, meliores, & optimi, mali, peiores & pessimi; quos omnes quidem ad vnum diligere oporte, saltẽ propter Deum, & vt licet hos qua parte mali sunt, odisse; ita illos, qua parte boni sunt, oportet amare Tũ quia olim Tholosę anno circiter 20. supra 1500. habui in scholis tẽpore carnis priuij prælectionẽ (quę repetitio appellatur) pudicam & paciferam, contra multas quę illo tempore passim habebantur, spurcas & sedinosas; super illud proœmij Decretalium, *Rex pacificus pia miseratione voluit, sibi subditos fore pudicos, pacificos, & modestos*. ad quam veluti ad rem nouã, non pauci confluxerunt; qua inter alia multis persuasi, solas duas in orbe Christiano esse gentes. Alteram quę Christo; alteram quę Sathanę militarent. Ideoque illorum Francorum, qui honestatis litterarum studiosi haberi volebant, esse, amare, colereque Hispanos, Vascones, Britones, & alios aliarum nationum, qui Tholosę litteris, & honestati operam dare satagebant. Et contra, nostra Hispanorum, & aliorum aliarũ nationũ, qui honestatis, & litterarum studiosi haberi volebamus, erat amare colereque Francos earundem studiosos. Quo factum fuit, vt in omnes cuiuscunque gentis honestos promiscue cresceret amor & in omnes cuiuscumque gentis inhonestos decresceret. Tum denique quòd cum omnes Christiani debeant se reputare aduenas, & peregrinos, iuxta sententiã Petri, & iuxta sententiam B. Pauli, non habere hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirere, cum primis id facere debeo ego; quem Nauarra tenuit, Castella noua Compluti educauit, Gallia virum fecit, Castella vetus Salmanticę sublimauit, Lusitania ornauit, decorauit & longe supra

merita mea illustrasset,nisi (vt prędixi) alio me spiritus (vt putabam) bonus direxisset: à qua sola etiam nunc honorifice inauditis meę cathedrę stipẽdijs perpetuis alor. Vnde reuersum vtraque Castella,& Nauarra benignissime excepit,tractauit,& opera mea consilijsque meis gratuitis 12. circiter annis est vsa: in quibus (quod glorię magnę duco) aliquando fui à sacris confessionibus prefatę Regis sorori Germanæ incomparabili Portugallię Principi D. N. & eius ex sorore nepotibus Bohæmiæ principibus non solum titulis auitis, sed etiam propria indole virtutum animorum, corporumque gloriosissimis. Et tandem per varios casus,& multa discrimina vite, in Italiam totius orbis prouinciarum nobilissimam veniens iã circiter triennium Romam Christiani orbis matrem & magistram, annum 78. agens colo.

Cum igitur præ alijs meæ conditionis viris debeam me peregrinum reputare,cur non immiter eũ qui ꝓ nobis factus peregrinus,omnes cuiuscunque gentis homines amat, nullius personam accipit, vnumquemque pro sua in eum fide,spe,charitate atque alijs virtutibus collaudat, vel sua in eum impietate aliisque peccatis vituperat? Cur imitatus eum,non amẽ omnes cuiuscunque gentis saltem propter eum? & bonos etiam propter eorum bonitatem? Cur non omnes malos, qua parte sunt tales, oderim? Cur non o̅bus sine alterius iniuria prosim,vel prodesse velim? Cur nõ ab alterius iniuria abstineã, etiamsi per eam Nauarro alicui Hispano alij, vel etiam mihi ipsi prodessem? Absit à me (Princeps Excell.) vt credar vlli, etiã mei natalis soli Regi longè benignissimo cũ alterius iniuria contra diuina Christi pręcepta obsequuturus: tantum abest, vt cum eius iniuria vlli alij obsequar. Per quę omnia satis superque monstraui, nõ esse pręsumendum me à tam benigna Maiestate odio haberi, eò quòd in Gallijs multo tempore iura didicerim,& docuerim: & quòd Gallias, qua parte par est, magnifaciam & diligam; quod aduersariorum quartum argumentum prætendebat.

Dilutis argumentis quibus detractores mei clam me persuasisse putãt, præsumendum esse mihi Maiestatem Regiam infensam, adiungam pauca ex multis, quibus contrarium iure præsumi oporteat. In primis quidẽ, quòd cum primum Tholosam causa iura discendi adijssem, à Gallis in Gallia didici rationem præfatam, qua præfatus Rex Catholicus Ferdinandus Nauarram iuste retinere posset,quam à nullo in Hispanijs Hispano audire memini.

Secundùm quòd post aliquot annos,bonus,vt credo,spiritus mihi persuasit, Gallias cito esse ruituras; quamuis non tantum, neque illius generis ruina, qua ruerunt. quod persuasi omnibus & singulis, qui vnam horam ea de re me disserentem audierunt, è quorum numero fuerunt etiam præfatus Mariscalus Excellentię tuę cognatus, ipsiusque frater Archiepiscopus Valentinus, pręfati Regni cum paucis primi: quibus etiam per-

suasi è re Christi,& Nauarræ publica & sua, cognatorumque suorum, & eis adhærentium priuata; imò & ipsiusmet Regis Ioannis, viri natura pacifici, cui tantùm erant oneri, fore; vt primo quoque tempore oblata iusta occasione, absque tamen iniuria Galli, cui Mariscalus militabat; in sua redirent patriam. Quo facto, tota ea tranquillata fuit; & Regia Maiestas leuata bona parte curarum, & impensarum, quibus defensio illius Regni egebat, illis in Gallia degentibus.

Tertium, quòd post biennium sequutus fui eos, recusatis, cum gratiarum tamen actione, horis ad legendum honorificis ab academia Tholosana mihi præstitutis; & multis alijs quæ Gallia vt dixi, promittere benignè cœperat.

Quartum, quòd meo illo transitu & magnis argumentis persuasi Mariscali præfati sequacibus, licèt non citra sudorem, posse illos recta conscientia credere iustè Nauarram à Regibus Catholicis teneri, eisdemque militãdo bene mereri. Ad quod plurimũ profuit q̃ ego, qui eram eiusdẽ opinionis, & factionis quarum ipsi non solum verbo, sed etiam facto relictis Galliæ muneribus, in Hispanias nullo penitus munere Regio ad id allectus, traieci: & Salmanticam paulò post adiui. Quæ res quanto fuerit obsequio Cæsari, & quantæ animarum præfatarũ tranquillitati Deus Optimus Maximus nouit.

Quintum, quòd plurimum Regiæ Maiestati Salmanticæ inseruiui; si seruire Regno est seruire Regi, prælegendo circiter 14. annos tam in æstate, quàm in hieme, quotidie geminatis, & frequẽter triplicatis horis: quod plerique omnes præfecti cõsiliarij, ac confessarij, imò & prælectores gymnastæ totius Regni, quorum bona pars me audiuit, ingenuè pro sua in Deum, & in me charitate, testantur.

Sextum, quòd primariæ functionis sacrorum Canonum cathedram Salmanticensem, quam nullus ante me vnquam auditur reliquisse, nisi ob opulentum episcopatum, præfatæ Imperatricis Regiæ matris obnixo rogatu reliqui, præcedentibus quinque iussibus, duobus eiusdem Imperatricis, quæ absente Imperatore illius regna gubernabat, & tribus eiusdem Imperatoris, qui tunc superuenerat; quibus academiam renitentem, & ab eis supplicantem, adegerunt, vt mihi facultatem abeundi ad confirmãdam Conymbricensem recens fundatam in Portugallia, faceret; qua sine, iurauerat me nullatenus etiam relicturum, ne summorum mihi ab ea beneficiorum collatorum immemor esse iudicarer.

Septimum, quòd præfatorum regis nostri parentum mandato in Conymbricam translatus, præfatis eius soceris Lusitaniæ Regibus D. N. circiter 16. ann. ope diuina, tãta fide, cura, studio & labore, nullo morbo vel alio negotio impeditus, omnibus id attestantibus seruiui; quòd non solũ ipsi me insigniter diligerent, sed etiã omnes eorum regnorum, tam summates quàm mediocres & infimates egregiè me etiam in hunc diem diliguat dile-

gũt dilecturi, vt spero in Deo,æternũ:neq; tantũ dilexerũt & diligunt, sed etiã ex animo cupiũt,vt recognitis & editis meis operibus,ad eos reuerterer,insigni aliquo apud eos honore sepeliendus.Quæ obsequia,parẽtũ Regis mãdato,etsi nõ est superbũ dicere,rogatu;fratribus eorũdẽ & Regis soceris præstiterim;imò & cum literas eorundem habeam in hũc diem seruatas,quibus promiserunt,se imputaturos sibi, quæcunque suis fratribus obsequia præstarem:nonne illorum,& Regiæ Maiestati præstita censenda sunt?preſertim quòd Deo Opt.Max.teste, Maximus ille gubernator Cardin. Ioan. à Tauera , miranti mihi,quòd Maiestas Castellana per litteras iustitiæ de supremo eius Concilio , (cui tunc ille præsidebat) emanatas, adeò absolutè iuberet Salmanticæ,vt mihi suo gymnastę facultatem adeũdi Conymbricam faceret ; respondit , quòd Maiestas Castellæ, Maiestati Portugalliæ, cùm ob alia,tùm verò maximè ob fauorẽ,& auxilia insignia, quæ Castellæ præstiterat , quando aduersus Cæsarem à regno absentem insurrexit Castellana communitas , quòd iure Cæsar velle debebat , non tantũ vt Salmantica,quæ pars quædã Castellæ est, ideòq; ipsius salus à totius salute pendebat aliquã ob meã absentiã iacturam pateretur ; sed etiã vt aliæ se offerrent occasiones gratificandi tam vicinæ,tànquè cognatæ ac amicæ Maiestati , & si id sine aliquarũ partiũ maiore iactura fieri neq̃ret.

Octauum , quòd præfatis his annis multos libros Regijs Regnis eruditorum iudicio vtiles composui. Primũ in tres de pęnitentia distinctiones posteriores , dicatum Regi & D. N. Ioanni tertio Regum ætatis suæ (absit verbo adulatio) religione, eleemosynis, ornatu,prudentia tam belli quàm pacis artibus insignita,iustitia,clementiæ radijs corusca,magnificentia omni genere modestiæ decora exemplari .

Secundum de laude & detractatione in cap.Inter verba. 1 1.quæst.3.

Tertium,de oratione vocali,in cap. quando.de consecr.dist. 1 .quæ duo lingua vulgari scripta , dedicaui Reginæ Catherinæ huius nominis primæ,pręfato Regi suo cõiugi omnibus præfatis nominibus pari;& eò q̃ ei superstes indies se maior fit; & in educando amborũ nepote Rege nostro Sebastiano tam sanctè vt speretur, omnes suos auos & proauos superaturus; illo superiori.

Quartum in cap.si quando.& cap.cum contingat.de rescri.super habilitate ad beneficia,& remedijs contra censuras malè latas, ad eandem Reginam, sed latinè .

Quintum , de vtraque suprema potestate in cap. nouit. de iudi. supremo illi Principum flori Regis D. N. Philippi sororio dedicatum .

Sextum Manuale confessàriorum lingua Lusitana ad Cardinalem infantem domnum Henricum præfatorum Regum fratrem multis nominibus super illustrem,& incomparabilem scriptum .

Septimum ipsummet Manuale Castellano sermone donatum & actũ Domnæ Ioannæ sorori Regiæ germanæ Portugallię Principi multis no-

 minibus

minibus altissimę D. N. in Castella oblatum.

Octauum de indulgent. in §. in Leuitico. de pœnit. dist. 1. latinè ad illā probè latina callentem Infantem Domnam Mariam pręfatorum Regum sororem, & in Reginam Hispaniarum à Cæsare delectam, & à tota Hispania maximè desideratam; immo & ab Rege nostro Philippo per procuratorem iamiam ducendam vxorem, si vnum diem integrum plus Eduardus Anglus vixisset. quod maximo Hispaniarum & totius Christiani orbis malo, malus aliquis spiritus impediuit.

Nonum, de amissione possessionis per renuntiationem, in cap. accepta. de restit. spoliat. ad longè Illustr. Episcopum, & Comitē Conymbricensem Didacum Soarez; cuius me bonam partem pronunciantem tribus horis attentissimè in frequentissimo consessu audiuit.

Decimū, de armis, & alijs rebus ad infideles nō exportādis, in c. ita quorundā. de Iudæis Illustr. Collegio Societatis Iesu Conymbricano dicatū.

Vndecimum, de plurimis pijs additis ad præfatam repetitionem cap. quando. Reueren. Abbatissæ S. Claræ Albiensi Domnæ Annę ab Expeleta Nauarræ ascriptum.

Nonum est, quod reuersus Conymbrica Portugalliæ in Castellam, primum præfatæ Regiæ Maiestatis sororis D. N. quę Regna eius tunc guber nabat iussu, duo Illust. ordinis Canonicorum regularium monasteria, nō sine laude bonorum, visitaui. Deinde iussus à concilio Rigio magno, vt Manuale prędictum in Castella typis excudi facerem, annum circiter integrum latens, intra typographi domum inclusus, impendi & recognoscendo, & augendo, & componendis quinque commentarijs resolutorijs, quos illi Principum summo Carolo; (quem mors immatura, suisque om nibus Imperijs inuisa sustulit) dicaui. Et quòd ab eo loco in quo latebam euocatus, præfatę Principis iussu adiui eius curiam, & super dubijs maximis neque minus controuersis, statûmque publicum tangentibus, respondi, Deo, & Regi, (vt euentus docuit) grata. Et postea Regis Maiestatis geminato iussu, causam Reuerendissim. Toletani, qua parte iusta esset, defendendam cum alijs collegis meis suscepi: in quam totos nouem annos finiendos dimidiato mense Augusto. huius anni 1570. impendi, vna cū doctore Delgado, cum primis sui ordinis prudenti, pio, & docto, collega meo plurimum mihi suspiciendo; qui aliquot menses ante me Pinciam ad idem negotium iuerat; idque feci, plerisque omnibus æstimantibus, decere me magis agere iudicem, (qualem etiam in inquisitione Lusitaniæ aliquando egeram) quàm aduocatū, qualis nunquam fueram, præsertim coram iudicibus, qui me cum discerunt Salmanticæ doctorem celebrem ibi viderant. Quod feci, & facio auersus à recognoscēdis & edendis meis lucubrationibus, cuius rei causa præcipuè Conymbricam reliqui, in qua est notorium perdidisse me ac perdere quotannis, quingentos ducatos, seu cruciatos ex salario mihi statuto, quo ipsam meam cathedram cum

mille

mille ducatorum salario mihi statuto iubilatam prælegerem, & multos alios incertos, quos vti Decanus conferendo gradus, præsidendo, & consulendo, lucrari poteram fruens gratuita habitatione in palatio Regio, sito in terra omniũ quas ego colui, temperatissima, saluberrimàque. Tandémque cum libellum de reditibus ecclesiasticis, quem sermone vulgari Regię Maiestati dicaueram latinitate donatum S. D. N. Pio Papæ V. hic offerre vellem; perpendens, multos etiam alioqui Regi bene affectos, parũ decenter de tanta Maiestate sentire, non satis quidem polito stilo, sed satis magna meorum dictorum fide, nomen eius & gloriam vendicaui.

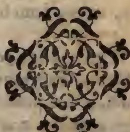
Decimum tandem, quòd tua ipsa Excellentia nouit & multi alij testantur præfatum Regem non parum responsis de iure meis deferre solitum: epistolásque meas pro sua, (quæ incomparabilis est) benignitate, libenter legere; precibus meis etiam pro alijs porrectis benignè annuere: palàmque esse, preces pro me super habendis ad imprimendũ opera mea priuilegijs, benignissimè audisse: imo & Carolum IX. Galliarũ Regem rogasse, vt nemo in regnis eius, opera mea sine meo consensu imprimeret. quod amplissimè ille concessit; asserens se ad Regis nostri, suique fratris instantiam concedere in litteris, quæ super hoc Gallicè confectę, & iam aliquot ex operibus meis præfixæ, perstant. Neque memini quicquã ab eius Maiestate petijsse, quod non concesserit: immo contra, non semel audiui gratum & futurum, vt aliquem à se honorem peterem. quod etiam ex eiusdem verbis arbitror me bis subintellexisse: quem, quia, vt ait S. Aug. *Otium sanctum quærit charitas veritatis, & negotium iustum suscipit necessitas charitatis*. non petij, neque licuit fortè petere etiam si licuisset accipere.

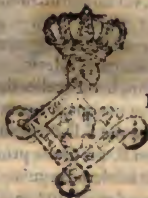
Cum igitur Excellentiss. D. omnia hæc, quę in pręfatis decem dictis continentur, sic se habeant. Cùmque argumenta æmulorum monstrauerim esse falsa, vel impertinentia, iustum profectò arbitror credendum esse Maiestatem Regiam in omnes adeò benignam, & gratam, non esse in me solum, à sua conditione ingenita, longoque habitu aucta, alienam, vt me, quem debet diligere, oderit.

Quare, supplico Excellentię tuę, vt pro isto, quo es in me candore animi, efficias ea uia quam tua rara prudentia Spiritussancti gratia fulcita suggesserit, ne me S.D.N. gratia, qua prosequi cęperat destituat; eo quòd putet me tanti Regis gratia priuatum, & vt regia Maiestas dignetur significare me sibi fidelem, Regnisque suis vtilem fuisse; ideòque sibi non esse ingratum, quod maximo beneficio ducam: quoniam post Maiestatis Diuinæ gratiam, maximè debeo expetere Apostolicã, & Regiam, qua fouear & seruiam trãquillius Deo Opt. Max. qui faxit vt Excellentia tua in Nestoreos annos, magis ac magis illius supernis augeatur donis, quibus promissiones eius, quę omne desiderium superant, consequatur vna cum Illustr. D. Domna Iohanna de Alhama Duce Gubernatriceq; pientissima. Amen.

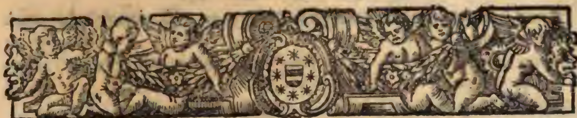
Ratio cur non solùm Regem Philippum appello D. nostrum, sed etiã Regem Portugalliç, illa est, quòd sicut origine sum Nauarrus, & ita Regi Philippo subditus; ita domicilio iussu patrum eius in Lusitania contracto Regi Portugalliç subditus, vtrique sine tamen alterius, & alius cuiuscunque iniuria, omnibus neruis christianè (vt debeo) Diuina ope inseruiturus. Quo vtinam tranquillentur animi eorum qui se suaque tantum norunt, & amant; ob idque etiam eo nomine me taxant quòd in amando, colendo, laudando, &, qua parte par est, magnificando Imperium Lusitanũ, eis videar ęquo longior: cum tamen palam sim eis, qui illud, illiusque res gestas nouerunt longè breuior & curtior. Neque tua hoc Excellentia Excellẽtiss. Princeps miretur: quia non desunt, qui me malè affectum Hispanis iudicent, eo ꝙ Romã, & alias Italias vrbes, è quibus est etiã ista Mediolanum, absolutè omnibus nominibus, vrbibus illarum insignibus non postponam: cum tamen id, absque Dei, conscientięque meę offensa nequeam facere: tam putant aliqui, neminem esse verè Hipanum, qui verè vel secus omnia Hispaniarum omnibus aliarum gentium non pręfert: quasi egeat Hispania vllius mendacijs quò credatur esse pars Orbis Christiani cum primis nobilissimam: et quasi non sit verum illud, *Terræ omnes non possunt omnia ferre.*

Etiam atque etiam vale Princeps Pientissime.

INDEX

INDEX COPIOSVS EORVM QVAE IN HOC OPERE CONTINENTVR.

A

Romæ,

B

C

D

E

F

G

H

I

L

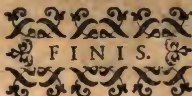
M

O

P

R

Refe-

FINIS.

Series chartarum.

† A B C D E F G H I.

Omnes sunt Quaterniones.

R O M Æ,

Excudebat Vincentius Accoltus.

M. D. LXXXIIII.

